

TARİH OBJEKTİFİNDE HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİ VE TÜRKLER

Doç. Dr. ZEKERİYA KİTAPÇI

GİRİŞ

Hız. Peygamber ve Türkler, İslâm ve Türk tarihinin halâ aydınlatılması gereken önemli konuları arasındadır. Her ne kadar Medine'de, Hız. Peygamberin üstün gayretleri ile temelleri atılan *İslâm Devleti ve Müslüman Toplumu*, büyük ölçüde Araplardan oluşmuş ise de, çeşitli ırk ve dinlere mensub birçok kimseler daha ilk devirlerde İslâm dinini kabul ederek bu yeni topluma katılmışlar, gereken saygı ve ilgiyi de görmüşlerdir. İran asıllı Selman, Bizanslı (Rum) Suhayb, Habeşistan'dan kopub gelen Bilâl ve Medine'ye yerleşmiş bir çok Yahûdilerden, ihtida edenler, bu toplumda dikkatimizi çeken gayri Arap ve fakat ilk müslüman şahsiyetlerdir.

Türlere gelince, meşhur Yasir ailesinin aslının Türk olabileceği yolundaki iyimser görüşlerin dışında¹, Medine İslâm toplumunda herhangi bir Türkün varlığını iddia etmek bugün için nerede ise imkânsız gibi görünmektedir. Elde mevcut kaynaklara göre, *Türk asilzadelerinin ilk defa Medine'ye gelmeleri*, Emevî halifelerinden Muaviye zamanında ve Halife Hız. Osman'ın oğlu Said'in kısa bir süre Horasan valiliği sırasında mümkün olmuştur. (674)². Bundan önceki devirler için Mekke, Medine gibi Arabistan'ın iskân bölgelerinde yerleşmiş herhangi bir Türk varlığından bahsetmemiz henüz çok erkendir. Türklerin, tarihin ilk çağlarından beri dünyanın pek çok ülkelerine göç etmiş bulunmalarına rağmen Arabistan'da görülmemelerine pek fazla şaşılmalıdır. Bunda ilerideki sayfalarda üzerinde daha da ayrıntılı olarak durulacağı gibi *Türk-Arap münasebellerinin gelişmesinde menfi yönden tesir eden bir kısım faktörler* önemli ölçüde rol oynamışlardır.

¹ Kitapçı, Z. et - Türk fi Müellefatı'l - Cahız ve Mekânetühüm fi't Tarihi'l İslâmî, Beyrut, 1972, s. 98.

² Kitapçı, Z. Arap Şehirlerine Yerleştirilen İlk Türkler, Türk Kültürü (Aylık Dergi), Şubat, 1972, Ankara, Sy. 112, sf. 215.

Bütün bu olumsuz yönler nazarı itibara alınarak, tarih ilminin ışığında Hz. Peygamber ve Türkler konusunda yapılacak bir araştırma için pek fazla malzeme olmadığı kanaatine de varılmamalıdır. Konunun müsbet ve gerçekten de çarpıcı bazı yönleri de vardır. O da Hz. Peygamberin Türkler hakkında bir nevi tarihî vesikalar niteliğinde olan hadisleri ve bu hadislerin, Kütübü-Sitte * denilen otantik hadis kitaplarında kaydedilmiş olmalarıdır. Bu hadis koleksiyonlarından Sahihi-Buharî ve Sahihi-Müslim ise büyük bir titizlikle yazılmış ve Kurandan sonra bir teamül olarak doğruluğunda hiçbir zaman şüphe edilmemesi gereken ana kaynaklar olarak kabul edilmiş ve her devirde İslâm uleması tarafından çok büyük bir saygı ve hürmete mazhar olmuşlardır.

Türklerle ilgili şüphesiz çok hemde pek çok hadisler vardır. Bu yönde yaptığımız küçük bir tarama da bu hadislerin sayısının tahminlerin ötesinde kabarık olduğu görülmüştür. Bunların ancak mahdut bir kısmı bizzat Hz. Peygamber tarafından söylenmiş “sahih” doğru hadisler olduğu gibi, pek çoğu da daha sonraki devirlerde şu veya bu maksatlarla uydurulmuş “Mevzu”, yani yalan ve hiç bir zaman kabul edilmesine imkân olmayan apogrif uydurma hadislerdir.

Bizim bu mütavazî araştırmamızda, ilk defa bu hadislerden sadece ve yalnız Sahih kategorisine giren ve büyük hadis otoritelerinden İmamı Buharî ve İmamı Müslim’in “SAHİH” adındaki meşhur eserlerinde Türkler hakkında zikredilen hadislerle yine Ebî Davûd’un kütübü sitte-den olan SÜNEN’deki hadisleri üzerinde durulmuştur. Diğer kaynakların rivayetine bunları takviye ettiği ölçüde yer verilmiştir.

Klasik hadis kitaplarında bu hadisler muttasıl senedlerle birlikte hadis formuna tam uygun olarak zikredilmiştir. Araştırmamızda senedlerde yer alan raviler üzerinde hiç durulmamıştır. Bu konuyu şüphesiz belirli amacının dışına çıkmek ve bir nevi dağıtmak olurdu. Halbuki biz mümkün olduğu kadar konunun orijinal yönde ilerlemesini istedik. Bu bakımdan incelememizde *sadece birer kıymetli vestka niteliğinde olan hadislerin metinleri üzerinde durulmuş* ve onların metinleri ile birlikte Türkçe meali verilmiştir. Daha sonra *metin* ve *çevirisi* sunulan bu hadislerin tarih prespektifi içinde objektif bir değerlendirilmesi yapılmış ve okuyucunun doğrudan doğruya

* Kütübü Sitte: Altı - Kitap, hadis kitapları arasında doğruluğu yönü ile kabul edilmiş ve her devirde İslâm ulemasının takdir ve kabûlüne mazhar olmuş altı meşhur hadis koleksiyonudur. Batılı yazarların Otantik dediği bu temel eserler şunlardır: Sahihi Buharî, Sahihi Müslim, Süneni Neseî, Süneni Tirmizî ve Süneni İbn Maceh.

bir değer hükmüne varması istenilmiştir. Herhalde bir ilim adamı için yapılması en uygun olanı da bu idi.

Bunlardan en yaygın olanı şüphesiz Ebu Davud'un kaybettiği "Türkler size dokunmadıkça sakın siz de Türklerle dokunmayın!" hadisidir. Bu hadis üzerinde diğerlerine nazaran çok daha etraflı bir şekilde durulmuş ve gelişen olaylarla birlikte geniş mukayeseler yapıldığında ilginç bir sentez ortaya çıkmıştır. O da bu hadisin ileriki sayfalarda daha etraflı bir şekilde görüleceği gibi *Türk-Arap siyasi münasebetlerine uzun zaman yön vermiş olmasıdır*.

Bu arada millî kaynaklarımızdan ve Türk kültürünün temel eserlerinden biri olan Kaşgari'nin "Dîvanü Lüğati't - Türk adındaki kıymetli kitabında kaydettiği ve Türk cihan hakimiyet duygusunu yansıtan hadisleri üzerinde durulmuştur. Diğer bir kısım yazarların aksine, hadislerin doğruluğunun münakaşası bir yana, muhtevaları bakımından ele alınmış ve o devir Türk tarihi için bir dönüm noktası olabilecek olaylar ve gelişmeler açısından olumlu yönde değerlendirilerek konuya belirli ölçüde bir açıklık getirilmiştir.

Bununla beraber şu gerçek itiraf edilmelidir ki: Türklerle ilgili hadisler daha ham bir malzeme yığını halindedir. Hadislerin her nedense tarih otoriteleri tarafından olumlu yönlerden ve tarihî olaylar açısından realist olarak değerlendirilmesi yapılmadığı gibi bir mukayese ve sentezi de yapılmış değildir. Hadisler üzerinde ne yazık ki tarihçilerden ziyade şarih'ler durmuş ve tarih nosyonundan şüphesiz çoğu kere uzak olan bu hadis şerhçileri Türklerin örf, adet, anane ve sosyal yaşantıları hakkında akıl ve mantık hudutlarını zorlayan bilgiler vermişlerdir.

Diğer taraftan hadislere temas eden bir kısım çağdaş tarihçiler ve yazarlar, hadis bilginlerinin bu hadislerin derlenme ve yazılmasında özellikle ravilerin *sika* (kişinin güvenilir karakterde) olabilmeleri yolunda ortaya koydukları sağlam kriterleri çoğu kere yeteri kadar nazarı itibara almadıkları görülmektedir. İşin birazda kolayına yani inkara sapan bu kimselerin gerek şekil, gerekse metinler hakkında yaptıkları yorumlar gerçekten sathî ve tatmin edici bulunmamaktadır. Çoğu kez bu alimlerin meselâ W. Barthold, Ahmed Emin (Mısırlı bilgin) gibi, Türkler hakkındaki hadislerin tümüne her nedense hemen olumsuz tavırlar takındığı görülmektedir³.

Türklerle ilgili hadisler Türk tarihçilerinin de pek meçhulü değildir. Çeşitli vesilelerle de olsa bu hadisler üzerinde duran müelliflerimiz

³ Barthold, W, Tarihu't-Türk fi Asya'l-Wustâ, Kahire, 1958, s. 85. Emin, Ahmed Facrû'l-Islâm, Kahire, 1961, s. 213.

olmuştur⁴. Ancak onlarda hadislere dolaylı olarak temas etmişler ve her nedense pek fazla bir yorum yapmaktan çekinmişlerdir. Bizzat hadisleri asıl konu olarak ele alan, onları gerek hadis ilminin kriterleri ve gerekse tarihin dataları açısından değerlendirerek bir senteze doğru giden ve ilgililerin münakaşasına sunabilen Türk alimi hemen hemen yok gibidir.

Türklerle ilgili hadislerin milli tarih süzgecinde değerlendirilmesi yolunda yaptığımız bu mütevazî çalışmalar bugün için bir başlangıç niteliğindedir. İleride bu konular üzerinde, imkânlar el verdiği ölçüde araştırma ve incelemelerimiz devam edecek ve mesele bütün yönleri ile okuyucuların istifadesine sunulacaktır.

I. BÖLÜM

UMUMÎ OLARAK TÜRKLERDEN BAHSEDEN HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I- Türk Arap Münasebetlerine Genel Bir Bakış ve Bu Münasebetlerin Gelişmesini Önleyen Faktörler

Milâdî VII. asrın ilk yarısında, Ceyhun nehrini geçmek ve Aşağı Türkistanın (İslâmî kaynaklarda Maverâü'n-nehr) iç kısımlarına doğru ilerlemek isteyen Arap ordularını durdurmak ve onları Ceyhun havzasına sokmamak için harekete geçen *Türk Hakanı* ile *Ahnef b. Kays*'ın ilk defa Mervu'r-Rûd'de karşılaşmaları (642/22) bu tarafa⁵ bırakılacak olursa, eski Türklerle-Araplar arasında ilk siyasî ya da sosyal ve kültürel münasebetlerin hangi çağlarda ve nasıl bir ortamda başladığı hakkında henüz bir bilgimiz yoktur. Türk - Arap münasebetlerinin, Hz. Peygamber ve dolayısıyla İslâm dininin ortaya çıkmasından çok daha önce, ilk defa Sasanî ordularında çarpışan Türklerle, başladığı söylenebilirdese⁶, Cahiliyye devri Arap şiirinde Türklerden ve Türk kahramanlığından bahsedilmiş olması⁷, bu temasları çok daha önceki devirlere kadar götürmektedir.

⁴ Yıldız, H.D. İslâmiyet ve Türkler, İst. 1976, s. 5. Dânişmend, I.H. Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur? İst. 1959, s. 139. Şeşen, Ramazan, Eski Araplara Göre Türkler, Türkiyat Mecmuası, İst. 1969, XV. s. 12 vd.

⁵ et - Taberi, Tarihü'l-Ümam vel-Mülûk, Beyrut, 1967, IV, s. 169.

⁶ Sealibi, Gurer el-Mülûki'l-Acem, Tahran., 1369, h. s. 297. Yıldız, a.g.e. s. 3

⁷ Şeşen, Ramazan. a.g.mk. S. 12.

Gerek bu münasebetler ve gerekse *Türkler hakkında bir kısım bilgilerin Arap toplumuna intikalinde öyle tahmin ediyoruz ki, pek çok devirler Türk kontrolünde bulunan İpek - Yolu önemli bir rol oynadığı gibi yine o devrin Basra, Medain gibi Arap tacirlerinin sık sık uğradıkları ticaret merkezleri*⁸ de önemli rol oynamıştır. Bu ticaret merkezlerine, çeşitli maksatlarla gelen Arapların, doğrudan doğruya olmasa bile, ilk çağlardan beri komşu olarak yaşayan ve büyük ölçüde Türk unsurunun tesiri altında kalan İranlılar vasıtasıyla, Türkler ve Türklerin meziyetleri hakkında bir çok bilgiler edinmiş olmaları gayet normaldi. Zîrâ ilk devirlerde Araplar tarafından Türkler hakkında söylenen birkısım darbu meseller⁸ ve şiirleri başka türlü izah etmemize imkân yoktur.

Fakat şu da tarihi bir gerçektir ki; bu ilk temaslar hiçbir zaman ciddi ve yeterli olmamıştır. Tarih boyunca, tesbit edebildiğimiz kadarı ile Türk - Arap münasebetlerinin gelişmesinde olumsuz yönden tesirler eden birçok faktörler vardır. Bunların başında Arabistan yarımadasının coğrafi durumu gelmektedir.

Bilindiği gibi Arabistan Asya'nın, batı güneyinde, Hint Okyanusuna doğru adeta geniş bir dil gibi sarkmış ve üç tarafı denizlerle çevrili çok büyük bir kara parçası bir yarımadadır. Arabistan kendine has olan bu coğrafi durumu sayesinde tarihin hemen her devrinde değil Türkler, hiçbir yabancı ırk ve kültürün istilasına uğramamış, dolayısıyla Araplar ta ilk çağlardan beri harici anarşi ve kargaşalıklardan uzak (monoton) bir hayatı yaşaya gelmişlerdir. Bu da hiçbir zaman şüphesiz Türk - Arap münasebetlerinin lehine olmamıştır. Şöyle ki,

Tarih boyunca Orta Asya ve Arabistan iki ayrı dünya ve bu iklimlerde yaşayan insanlar da iki ayrı dünyanın insanları olarak yaşamışlardır. Orta Asya'nın sosyal ve siyâsi hayatı birçok dalgalanmalar hatta oluşma ve gelişmelerle doludur. Dinamik Türk toplumunun yaşadığı bu topraklarda, zayıf Türk devletleri tarih sahnesinden çekilip giderken onları daha güçlü

⁸ el-Cahız, Fezailü'l-Etrak, Resailü'l-Cahız, Kahire, 1964, I. s. 76. Cahız'ın eserlerinde bununla ilgili ve Arap toplumunda Türklerin karakterlerini yansıtan, hatta ilk devirlere kadar uzanan bazı rivayetler bulmamız mümkündür. Meselâ, Hz. Osman büyük fitne sırasında muhasara altında iken Abdullah b. Abbas MEKKE'de halka hitaben bir konuşma yapmıştı. Bundan ziyadesiyle duyulmuş ve heyecana kapılan halk: *لوشهدها الترك والديلم لاسلموا*

— Keşke Türkler ve Deylemliler bunu duymuş olsalardı mutlaka Müslüman olurlardı”, demişlerdir. Türklerin taş yürekli insanlar olduğundan kinayedir. bkz. el-beyan ve't Tebyin, Kahire, 1947, I. s. 330. Cimrilîği ile meşhur büyük Arap filozofu K i n d i (öl. 866), bir defasında kiraya vermiş olduğu evine giren ve çıkanları bile çok görerek şöyle bağırır: *فاتم اثر علينا من الهند والروم ومن الترك والديلم* — Sizler, Hind ve Rumlardan hatta Türk ve Deylemden daha kötü insanlarsınız!”. bkz. K. el-Buhalâ, Kahire, 1947, s. 76.

Türk devletlerinin doğuşu takib etmiştir. O kadar ki, İslâm hidayet güneşinin doğuşundan biraz önce de yine bu topraklarda büyük fırtınalar kopmuş ve bu fırtınalar neticesinde *ilk defa TÜRK adıyla tarih sahnesinde görünen büyük GÖK - TÜRK İmparatorluğu kurulmuştur* (552 - 743).

Türk - Arap münasebetlerini çeşitli yönlerden gelişmesini önleyen faktörlerden bir diğeri'de *Arabistan'ın, Türklerin meşhur göç yolları istikametinin dışında* bir başka ifade ile daha sapa bir yerde bulunmuş olmasıdır. Tarihin ilk çağlarından beri Orta - Asya'dan dünyanın hemen her tarafına büyük dalgalar halinde göç eden Türk kavimleri batıya doğru Hazar denizinin *Kuzey ve Güneyi olmak üzere* iki ana yoldan ilerlemişlerdir. Meselâ, Hazar denizinin kuzeyinden ilerleyen Türk kavimleri (Hunlar, Avarlar, Hazarlar) Avrupa'nın iç kısımlarına kadar ilerledikleri ve Hıristiyanlık dünyasının en önemli merkezi olan Roma'yı dahi tehdit ettikleri gibi, Hazar denizinin güneyinden geçen Türk kavimleri ve birçok Oğuz boyları, Ceyhun havzasını geçerek İran ve Orta Doğu'ya inmişler, oradan Anadolu yaylalarına gelerek bu toprakları daha sonraki Türk nesilleri için mübarek bir yurt vatan haline getirmişlerdir.

Arabistan'ın malum göç yolları istikametinin dışında oluşu, onun ilk çağlardan beri devam edegelen Türk göçlerinden ve dolayısıyla Türk istilasından koruduğu gibi, Türk - Arap münasebetlerinin gelişmemesinde de çok önemli bir faktör olmuştur.

Yukarda zikredilen faktörlere, *Arabistan yarımadasının Türkler için yurt tutmaya pek fazla elverişli topraklar olmadığını* da ilâve etmemiz gerekmektedir.

Bilindiği gibi Türkler, uzun zaman göçebe kavimler olarak yaşamışlar ve yerleşik hayat düzenine bir türlü geçmemişlerdir. Onların göçebeliği sürdürmelerinin birçok sebeplerinden biri de gerek kendileri gerekse büyük meblağlara ulaşan mal varlıkları için daha rahat yaşayabilecekleri yurtlar bulmaktı. Arabistana gelince, çok ince olan sahil şeridi müstesna, ülkenin büyük bir kısmı yaşamaya hiç de elverişli olmayan çöller ve çok zor bir hayat mücadelesini gerektiren vahalarla kapalı idi. Türklerin ise sulak etrafi yeşil bol ve bereketli topraklara ihtiyaçları vardı. Bu bakımdan Arabistan Türk boylarına yeni yurt tutmak için hiçbir zaman elverişli ve cazib yerler olmamıştır.

2 - Hendek Harbini Hz. Peygamberin Türk Çadırından İdare Etmesi

Fakat bütün bu olumsuz faktör ve tabii şartları göz önüne alarak cahiliye devri Araplarının, Türkler hakkında tamamen bilgisiz ve üstelik habersiz olduklarını söylemek hiç de doğru değildir. Bilakis bu husustaki

malzemeler değerlendirildiğinde, Arapların eski Türkler ve onları diğer milletlerden ayıran mümeyyiz vasıfları ve milli karakterleri hakkında pek de küçümsenmeyecek derecede bilgilere sahip olduklarını görüyoruz. Bunların başında ilerideki sayfalarda daha etraflı bir şekilde durulacağı gibi Hz. Peygamber ve Hz. Ömer gelmektedir.

Arapların yukarıda da işaret edildiği gibi, meşhur cahiliye devri şüirlerinde Türklerden bahsedildiği gibi, Arap folkloruna geçmiş ve Türkler hakkında kinayeli olarak söylenen bir kısım darbı meseller dahil vardır. Bundan daha önemlisi, Türk kültür ve medeniyetinin çok önemli bir unsuru olan meşhur Türk çadırının adı ve sanıyla cahiliye devri Araplarına mal edilmesi ve Hz. Peygamber devri de dahil daha sonraki devirlerde bile kullanılmış olmasıdır. Bununla ilgili olarak temel kaynaklarda tatmin edici rivayetler vardır.

Büyük İslâm tarihçisi Taberî, Müslümanların meşhur Hendek Harbine (627) hazırlandıkları sıralarda, özellikle Medine'nin savunmaya muhtaç zayıf kesimlerini korumak için büyük hendekler kazılırken, Hz. Peygamberin bölgenin hâkim bir tepesine kurulan *Türk çadırını* (*قبة تركية*) harb karargâhı olarak kullandığını bildirmektedir⁹. Hz. Peygamber bütün Hendek Harbi süresince yaklaşık bir ay şüphesiz bu Türk çadırında kalmış ve harbi buradan idare etmiştir. Daha sonraları biz, bu Türk tipi çadırdan Hz. Peygamberin hoşlandığına kani olmaktayız. O muhtemelen diğer bazı seferlerinde de bu Türk tipi çadırı kullanmış hatta Ramazan aylarında özel bir ibadet olan ve kişinin kendini Allaha vermesi şeklinde yorumlayabileceğimiz "i t i k â f a" yine bu çadırda çekilmiştir. Zira temel kaynaklarda Türk tipi çadırlarda itikâf girdiği rivayet edilmektedir¹⁰.

3- Türklerden Bahseden Hadislerin Umumi Değerlendirilmesi

Biz şimdi konunun daha ilginç bir yönünü araştırmak istiyoruz. O da Hz. Peygamberin Türkler hakkında ve onların özelliklerini beyan eden birçok hadisleri ve onların makul ölçüler içinde değerlendirilmesidir. Otantik hadis kitapları incelendiğinde, Türk kavminin Araplar nazarında pek de meçhul olmadığını, Hz. Peygamber devrinde birçok vesilelerle Türklerden bahsedildiği, hatta Türklerden bahseden en büyük zatın yine Hz. Peygamberin kendisi olduğu hayretle görülmektedir.

⁹ et-Taberî a.g.e. II. s. 568.

¹⁰ Sahihî Müslim, Tercemesi ve Şerhi çev. A. Davudoğlu, İst. 1977 VI. s. 246 Buhârî, Tecrid, çev. K. Miras Ankara 1969., VI. s. 320.

Bu hadislerden bir kısmı hadis otoritelerine ulaşarak zamanımıza kadar gelmiş, bir kısmı da gelmemiştir. Öyle tahmin ediyoruz ki, Türklerden bahseden bu hadislerden şu veya bu nedenle bize ulaşmayanlar ulaşanlardan kat kat fazladır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır. *Bunlardan en önemlisi böyle hadisler, muhtevaları itibariyle çok özel ve fikhi meseleler gibi müslümanların günlük dini hayatlarını pek fazla ilgilendirmediğinden daha sonraki nesiller tarafından üzerinde durulmamış, ve dolayısıyla bizlere çok az bir kısmı intikal etmiştir. Türklerle ilgili hadislerin çoğunun ahabın önde gelen şimallerından olan Ebu-Hüreyre tarafından rivayet edilmiş olması ayrıca dikkatimizi çekmektedir. Zira diğer birçok sahabenin aksine, Ebu Hüreyre, Hz. Peygamberden ne duydu ve ne gördü ise onları bir emanet olarak sonraki nesillere (tabiîn ve tebea tabiîn) aktarmayı mukaddes bir görev saymıştır.*

Konuya bu iyimser yönden yaklaşmamızla beraber, bu hadislerden bir çoğu da hadis literatüründe "Mevzu" dediğimiz aslı esası olmayan uydurma hadislerdir. Hadis usulünde mevzu hadislerin çeşitli kimseler tarafından uydurulmuş sebepleri açık açık maddeler halinde zikredilmiştir¹¹. Şüphesiz bu sebepler Türkler için uydurulan hadislerin pek çoğu için de geçerlidir. Ancak hadis alimlerinin her nedense pek fazla üzerinde durmadığı ve biz tarihçileri ilgilendiren önemli bir sebep daha vardır. *O da Türklerin İslâm milletleri camiasındaki önemli yerlerini almaları ve büyük misyona sahip çıkmaları için onları teşvik ve Müslümanların moralini yükseltmek için iyi niyetle uydurulmuş bir kısım hadislerin de olduğudur.* (Kaşgarî hadisleri gibi). Konunun bu özel ve fakat önemli yönüne birkaç satırla olsa temas etmemiz herhalde yerinde olacaktır. Şöyle ki;

X. asır ve XI. asrın ilk başlarında eski hilâfe ülkeleri, büyük sarsıntı, maddî ve manevî ızdırablar, siyâsî ve dinî buhranlarla dolu idi. Merkezi otorite son derece zayıflamış, İslâm dünyası bölünerek parçalanmış, bundan daha kötüsü Şii Biveyhiler (Ahmed b. Biveyh), İslâm kültür ve medeniyetinin beşiği Sünnî devletinin merkezi Bağdad'ı istila ederek İslâm dinine çok ağır darbeler vurmuşlardır. Şiilik bir asrı geçen bu süre zarfında devletin resmî dini olmuştur. Şiilerin özel günleri olan Muharrem döğünmeri, devletin resmî bayramı olması yanısıra¹², büyük ölçüde devlet desteği ve himayesine mazhar olan Şii doktrinini siyâsî, sosyal ve dinî hayata tamamen hâkim olmuştur.

İşte İslâm dünyasının içine düşmüş olduğu bu feci durumdan çekib çıkaracak Sünnî doktrinini yeniden ihya edecek yeni bir kurtarıcılar

¹¹ Salih, S. Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları, çev. Y. Kandemir, Ankara, 1971, s. 210 - 220

¹² Mahmud, S.M. A Short History of Islam, London, 1960, s. 148.

ordusuna ihtiyaç vardı. Zira rekabeti, Şiiliğin temsilcisi olan İranlılar kazanmış, başta Abbasi Halifeleri (el - Müstekîi 944-46) ve sonrakiler olmak üzere, İslâm dünyası için oturup sızlamaktan başka yapabilecekleri pek fazla bir şey kalmamıştı. İslâm dünyasının tek ümidi artık doğuda idi. Zira o sıralarda, İslâm dini göçebe Türkler arasında baş döndürücü bir süratle yayılıyordu. İslâm dini Türklerin bütün maddî ve manevî varlıklarını doldurmuş adeta onları patlamaya hazır, kabına sığmaz bir güç ve kuvvet haline getirmişti. İslâm dünyasını, içine düşmüş olduğu ve bir asırdır devam eden bu siyâsî ve dinî buhrandan ancak bu yeni ve zinde güçler yani TÜRKLER kurtarabilirlerdi.

İslâm alimleri bu devirde büyük bir basîret örneği vermişlerdir. Bir taraftan İslâm dünyasında günümüzün tabiri ile eskârı umumiyyeyi hazırlamak, diğer taraftan Türkleri bu büyük misyona sahip çıkmalarını sağlamak için teşvik ve tahrik etme ihtiyacını duymuşlardır. Onlara göre, Türkleri teşvik etmenin en güzel yolu otantik hadis kitaplarında zaten mevcut olan hadislere bir nevî yorum mahiyetinde yenilerini ilâve etmektir. Bu bakımdan İslâm alimleri Türkler hakkında tamamen iyi niyetle Hz. Peygambere atfen bir kısım hadisler söylemekte herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Bu bilginler arasında büyük Türk bilgini Mahmud el-Kaşgarî'yi de zikretmemiz gerekmektedir.

4 - Kaşgarî Hadislerinin Değerlendirilmesi

Kaşgarî'nin rivayet ettiği ve Türklerin haşmet ve ikballerini çok heyecanlı bir şekilde dile getiren bu hadisler ve yorumlarını bir çırpıda silip atmaktansa, bu açıdan değerlendirmemiz konuya herhalde daha realist bir yoldan yaklaşmak olacaktır¹³.

Ulu Önder ATATÜRK gibi Türk olmanın gurur ve şuuru iliklerine kadar duyan ve hisseden Kaşgarî, meşhur eseri olan "Divnü Lüğat-it-Türk" de Türklerle ilgili olan bu kabil hadislerden iki tanesini zikretmiştir. Hatta bunlardan biri hadis literatüründe "*kudsî hadis*" dediğimiz manası Allahtan ve lafzı Hz. Peygamberden gelen hadisler cinsindedir. Söz konusu hadisin metni şöyledir;

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللهُ عَزَّوَجَلَّ إِنَّ لِي جُنْدًا سَمِيحُهُمُ التُّرُكُ وَأَسْكَنَتُهُمُ الْمَشْرِقَ فَإِذَا غَضِبْتُ عَلَى قَوْمٍ سَلَّطْتُهُمْ عَلَيْهِمْ»

¹³ Kaşgarî, Divan'ü - Lüğat it - Türk, Çev. B. Atalay, Ankara, 1939. Giriş XVII-XVIII. B. Atalay Kaşgarî'nin hadislerine hiçbir yorum yapmadığı gibi, kıymet de vermemiş ve kuru bir uslupla reddetmiştir.

“Hz. Peygamberden rivayet edildiğine göre; Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki, benim bir ordum vardır, adını Türk koydum ve onları doğu ülkelerine yerleştirdim. Herhangi bir kavme öfkelendiğim zaman Türkleri onların başına musallat ederim”¹⁴.

Kaşgari'nin Türklerle ilgili naklettiği bir diğer hadisi de şudur;

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى وَسَلَّمَ وَلَمَّا ذَكَرَ أَشْرَاطَ السَّاعَةِ وَقَفْنَ آخِرَ الرُّمَّانِ وَخُرُوجَ التُّرُكِ الْغُرَبَاءِ فَقَالَ تَعَلَّمُوا لِسَانَ التُّرُكِ فَإِنَّ لَهُمْ مُلْكًا طَوَالًا»

“Hz. Peygamber kıyamet alametlerini ve ahir zaman kargaşalıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışlarını zikrettikten sonra buyurmuştur ki; Türk dilini (mutlaka) öğreniniz. Zira mülk ve saltanat uzun zaman onların elinde kalacaktır”¹⁵.

Kaşgari'nin rivayet ettiği bu hadislerin isnad ve metinleri hakkında *Usulü Hadis İlminin* ortaya koyduğu kriterler açısından daha fazla münakaşa ve tenkid etmenin yeri herhalde burası değildir. Fakat şu kadarı da bir gerçektir ki, söz konusu hadislerin lafızlarının doğruluğu hala münakaşa konusu ise de, zaman ve siyasi gelişmeler onların muhteva ve metinlerinin bir başka ifade ile müdafaa ettiği fikirlerin kesinlikle doğru olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü doğudan kopan bu ilâhî fırtına, batıya İslâm dünyasına yönelmiştir. Cihangir Asya ordularının bir başka öncüleri olan Selçuklular, çok geçmeden Bağdat önlerinde, İslâmın taht ve baht şehrinde görülmüşlerdir. Selçuklu Türkleri, İslâm dünyasının üstüne kara bulutlar gibi çöken Şii Büveyhî saltanatına son vermekle kalmadıkları gibi, başta Bağdat olmak üzere, İmparatorluğun daha ziyade Şii ağırlıklı şehirlerine *Nizamiye Medreselerini* kurarak onların fikrî manada da belini kırmışlar ve Sunnî doktrinini ihya etmişlerdir.

II. BÖLÜM

TÜRKLERDEN BAHSEDEN GERÇEK HADİSLER: METİN VE ÇEVİRİLERİ

I- Hz. Peygamberin Türklerle İlgili Bilgilerinin Kaynağı Nerelere Kadar Dayanmaktadır.

Otantik hadis kitaplarında yer alan ve Türklerle ilgili olan hadisleri açıklamaya geçmeden önce şimdi biz konunun biraz daha ilginç bir yönüne

¹⁴ Kaşgari, *Kitabı Divanü Lüğati't-Türk*, İst. 1333. I. s. 292.

¹⁵ Kaşgari, a.g.e. I. s. 293. Araştırmamızda otantik hadis koleksiyonlarının dışında sadece Kaşgari'nin hadisleri üzerine durulmuş ve gelişen olaylar açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

temas etmek istiyoruz. O da Hz. Peygamberin Türklerle ilgili hadislerine konu olan bu kadar ayrıntılı bilgilerinin kaynağı meselesidir. O'nun malumatının kaynağı nerelere kadar dayanmaktadır??? Bu önemli konuya Mekke'nin uzak doğu yani Orta-Asya, Çin ve Hindistanla olan ticarî ilişkileri açısından yaklaşmak herhalde en tatmin edici yol olsa gerektir.

Mekke, uzun tarihî seyri içinde, Arabista'nın en büyük ticaret merkezi olmuştur. Umumiyetle volkanik bir arazi üzerinde kurulmuş olduğundan halkın büyük bir kısmı geçimini ticaretle sağlıyordu. Mekke'nin güneyinde Yemen, kuzeyinde Şam ve doğuda Basra körfezi limanlarına açılan geleneksel ticaret yolları O'nun, dünyanın büyük merkezleri ile temasını sağlıyordu. Özellikle bu yollardan, Mekke'nin kuzey doğu istikametinde ayrılan bir yol, Rumma vadisinden geçerek Basra Körfezine ulaşırdı. Buradan devamla Sasanî ülkesine girer ve Medain'e kadar varır, Medain'de ise Orta-Asya'nın can damarı olan İpek - Yolu ile birleşirdi. Aynı yolun bir başka kolu ise Bahreyn dolaylarına sapardı¹⁶.

Çok eski çağlardan beri bölgenin iktisadî refah ve kalkınmasında büyük bir önemi olan uzak doğu ve Çin malları (hatta köleler) malum İpek Yolu vasıtasıyla başta Orta Doğu olmak üzere, Basra Körfezi ve Bahreyn limanlarına kadar ulaşıyordu. Basra körfezi ve Bahreyn kıyıları o çağlarda bugünün tabiri ile çevrenin *serbest bölgesi* mesabesinde idi. Hatta o çağlarda bu sahil limanlarından biri olan Şohar'a Mukaddesi "*Çin-Kapısı*" denildiğini bile kaydetmektedir¹⁷. Diğer taraftan söz konusu körfez limanlarının çok eski çağlardan beri uzak doğunun efsanevî zenginlikler diyarı olan Hindistan ve Seylan ile de çok sıkı ticarî ilişkileri vardı. Daha ziyade deniz yolu ve gemilerle olan bu ticaret tutkusunu doğunun servet ve zenginliklerini bu körfez limanlarına taşıyordu¹⁸. Körfez limanlarına yığılan bu kıymetli ticaret malları buralara sık sık ticaret kervanları düzenleyen Mekeli tacirler vasıtasıyla Arabistan'ın birçok yerlerine ulaştırılıyor, dolayısıyla Mekkelilerin büyük ölçüde kazançlar sağlamasına yardım ediyordu.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber ilk gençlik yıllarından beri aktif bir ticarî hayatın içinde idi. Amcası Ebu Talible daha çocuk denilebilecek yaşlarda Şam'a ve diğer ticaret merkezlerine ticarî seferlerde bulunmuşlardı. Hatta O'nun

¹⁶ Çağatay, N. İslâm Öncesi Arab Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1971, s. 153.

¹⁷ İslâm Ansiklopedisi, Arabistan Md. I. s. 475.

¹⁸ Arapların ilk çağlardan başlayarak bütün Orta Çağlar boyunca Hind ve Seylan'la olan ticareti hakkında daha geniş bilgi için bkz. S. M. Yusuf. Alâkatü'l-Arab et-Ticariyye bi'l-Hind, Macallah, Külliyyetü'l-Arâb, Mayıs 1953, XV. I. sf. I-33.

Hadice ile mutlu bir izdivaç yapmalarında şüphesiz çok dürüst ve başarılı bir ticaret adamı olmasının da önemli rolü olmuştu. O'nun peygamberliğinin ilk yıllarına kadar devam eden bu ticari hayatı yaklaşık olarak 28 sene devam etmiş ve çevredeki büyük ticaret merkezlerine birçok seferlerde bulunmuştur.

Gerçekte Hz. Peygamberin, ömrünün ticaretle geçen bu uzun devresi hakkında bize kendisinden intikal eden rivayetler çok sınırlıdır. O, peygamberliğinin önceki yıllara aid olaylardan ancak risaleti ile ilgili dolayısıyla bahsetmiş aksi halde susmuştur. Hz. Peygamberin bu dönemde Basra Körfezi ve Bahreyn'e de müteaddid seyahatlerde bulunduğu bir gerçektir. Niketim O'na hayatının son senelerine doğru Arabistan'ın her tarafından heyetler gelmeye başlamıştı. Bahreyn'den gelen Abdül-Kays heyetine Hz. Peygamber çok ilginç sualler sormuş ve heyet üyeleri, O'nun bu kadar ayrıntılı bilgilerine hayret ederek

“— Sen bizim memleketimizi bizden daha iyi biliyorsun!” dedikleri zaman Hz. Peygamber:.

“— Ben sizin memleketinizde enine boyuna seyahatlerde buldum” demiştir¹⁹.

Diğer taraftan bu bölgelerde, ticari hayatın getirdiği bereket ve canlılık dolayısıyla büyük fuarlar kurulurdu. Muşkar ve Debâ fuarları bunlar arasında idi. Bu fuarlara sadece Araplar değil birçok yabancılar da katılırlardı²⁰. Bu bakımlardan Doğu Arabistan'ın bu körfez şehirlerinde dünyanın muhtelif yerlerinden gelen çeşitli din ve kavimlere mensub birçok insanları bulmak mümkündü. Bu muhtelif insanlar arasında şüphesiz büyük bir ihtimalle Türkler de vardı.

Hz. Peygambere gelince, O, Türklerin çehreleri, simaları, yüz, göz, burun hatta nomadik hayatın özelliğini yansıtan giysileri hakkında şaşılacak şekilde teferruatlı bilgiler vermiş hatta dahada ileri giderek Müslüman Arapların Türklerle olan münasebetlerinde çok daha dikkatli olmalarını istemiştir. Türklerle harbetmenin çok vahim sonuçlar doğuracağını vurgulamıştır. Türkler hakkında bu kadar teferruatlı şeyler söyleyen Hz. Peygamberin bu malumatının kaynağı sadece İranlılardan intikal eden geniş rivayetler olmasa gerektir. Öyle tahmin ediyoruz ki O, bu

¹⁹ Ibn Hanbel, Müsned, IV. 206. Hamidullah, M. İslâm Peygamberi, İst. 1972. s. 54.

²⁰ Hamidullah, M. a.g.e I. s. 54. Doğu Arabistan fuarları için bkz. Ibn Habîb el-Muhabbâr, s. 265-266. Yakûbî, tarih, I. 313-314.

ticarî seferlerinin birinde muhtemelen Basra Körfezi bölgelerinde, Muhammedü'l-Emin olarak Türklerle karşılaşmış ve onları çok yakından tanıma fırsatını bulmuştur. Sağlam yapılı, çelik suratlı bu heybetli Türkler, Hz. Peygamber üzerine o kadar derin tesirler yapmışlardır ki: O, peygamber olduktan nice yıllar sonra bile bu intibalarını dile getirmekten çekinmemiş ve onların millî özelliklerini beyan eden bir kısım hadisler söylemiştir. Bu meseleye bize göre rasyonel bir yaklaşım tarzı ve konunun zahiri yönünü oluşturmaktadır.

Diğer yönüne gelince O da islâm alimleri yani Müfessir ve Hadis bilginlerinin konuya bakış açılarıdır. Onlar bu meseleye daha ziyade dinî yönden bakmışlardır. Şöyle ki, Hz. Peygamberin peygamberlik yılları incelendiğinde, O'nun günlük hayatının birçok fevkaladeliklerle (mucize) dolu olduğu görülür. O, hali yaşarken istikbalden bahsetmiş, birçok olayları haber vermiş ve haber verdiği şeylerin hepsi de genellikle vâki olmuştur. Hz. Peygamberin Türkler hakkında bilgiler vermesi, ve istikbale matuf olarak bir kısım olayları dile getiren hadisler söylemesi O'nun bir nevi mucizesidir. Haddi zatında, hadisleri şerheden islâm alimlerinin hemen hepsi, konunun zahiri yönü hakkında henedense pek fazla bir yorum yapmamışlar ve bunların Hz. Peygamberin bir nevi mucizesi olduğunu söylemekle yetinmişlerdir.

Bu hadislerin şerhleri aynı zamanda Türkler hakkında akıl ve mantık hudutlarını zorlayan birtakım yanlış bilgi dinî literatürde hurafelerle doludur. Onlar hadisleri şerh ederken eski Türklerin örf adet ve aneleri hatta dinleri hakkında bir kısım bilgiler vermişler ve ulu orta yorumlarda bulunmaktan çekinmemişlerdir. Fakat Sahihi Müslim'in en tutunmuş şerhlerinden birini yapan imamı Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekiriyya (doğ. 1233-öl. 1277 h.) Hz. Peygamberin Türkler hakkında söylediği hadisleri en makul ölçülerle değerlendirmiş ve sonra onların hepsinin bir nevi Hz. Peygamberin mucizesi olduğunu söylemiştir²¹. Sahihi Buhari'nin en makbul şerhlerinden biri olan Umdetü'l-Kaide ise büyük alim Aynî, Bedrüddin Ebi Muhammed de aynı görüşleri ileri sürmektedir. Aynî'ye göre de bunlar ancak Hz. Peygamberin birer mucizesidir²².

²¹ Sahihu Müslim, Bişerhi'n - Nevevî, Beyrut, XVII, s. 38.

«وهذه كلها معجزات لرسول الله صلعم فقد وجدنا في هؤلاء جميع صفاتهم التي ذكرها صلعم»

²² Aynî, Umdetü'l-Kâri, Ist. VI. s. 652.

2 - Buhari'nin Türkler Hakkındaki Hadisleri

Her ne kadar Türklerle ilgili hadislerin büyük bir bölümü, yukarıda da işaret edildiği gibi, daha ziyade sonraki devirlerde bazıları tarafından şu veya bu maksatlarla uydurulmuş ise de, bunlardan otantik hadis kitaplarında kaydedilmiş olanlar bir istisna teşkil etmektedir. Bunların başında şüphesiz hadis ilminin gelmiş geçmiş en büyük otoritelerinden biri olan İmamı Buhari'nin, *Sahih* adındaki muşhur hadis koleksiyonunda naklettiği hadisler gelmektedir. Daha ziyade Şeyhu'l-muhaddis'in unvanıyla şöhret bulan büyük İmam ve değerli alimin asıl adı Muhammed b. İsmail el Buhari el Cufi'dir. *Uzun tarihi seyri içinde büyük ölçüde Türk nüfuz ve hakimiyeti altında kalmış olan ve hatta İslâmî fetihler sırasında dahi Türk soyuna bağlı hükümdar aileleri tarafından idare edilen*²³ *Buhara'da dünyaya gelmiştir. (doğ. 809 - öl.869)*

İmamı Buhari'nin Türklerle ilgili hadisleri nakletmesinde muhtemelen Türk çevrelerinde dünyaya gelmiş ve buralarda yetişmiş olmasının büyük tesirleri olsa gerektir. Hatta onun Türk soyundan geldiğine kail olan ilim adamlarımız bile vardır²⁴. Buhari, Türklerle ilgili hadisleri meşhur eserinde "Siyer ve Cihad Kitabı-الذين نيشعلون الشعر-باب قتال الذين نيشعلون الشعر" adını verdiği umûmî bölümünde ve "Türklerle Savaş-كتاب السير والجهاد" başlığı altında özel bir babda toplamıştır. Bunun yanısıra muhteva itibarı ile birbirine çok yakın olan bir diğer hadisi de "Çarık Giyenlerle Savaş-باب قتال الترك" babında bize nakletmektedir. Lafız ve metin itibarı ile birbirlerine çok yakın olan bu hadislerden biz burada sadece sahabeden Amr b. Tağlib ve Ebu Hüreyre kanalı ve müstakil senedlerle bize kadar gelen hadisleri zikretmekle yetineceğiz. Amr. b. Tağlib'in hadisinin metni şudur;

«عَنْ عَمْرُو بْنِ تَغْلِبَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَسْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا يَتَّعِلُونَ نِعَالِ الشَّعْرِ وَإِنَّ مِنْ أَسْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا عَرَاضُ الْوَجْهِ كَأَنَّ وَجُوهَهُمُ الْمَجَانُ الْمَطْرُقَةُ.»

"Amr b. Tağlibden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Kıyamet kopmasının şartlarından (biri de) sizlerin kıldan çarıklar giyen bir kavim olan (Türkler) le harbetmenizdir. Yine kıyamet kopmasının şartlarından bir (diğeri de) sizlerin geniş yuvarlak yüzlü öyle ki, yüzleri (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim (olan Türklerle) çarpışmanızdır"²⁵.

²³ Kitapçı, Z. Buharada İslâmiyetin Yayılışı ve Yerleşmesi, Millî Kültür (Aylık Dergi) Şubat, 1977, Ankara. I. say. 2.s. 57 vd.

²⁴ Koçyiğit, T. Tercüman Hadisi Şerif Külliyyatı, İst. 1983. s. 65.

²⁵ Sahihu Buhari, Mekke, 1376 h. IV. s. 34

Buhari'nin Türklerle ilgili bir diğer hadisi de büyük sahabe Ebû Hüreyre tarafından nakledilmiştir. Bu hadiste şudur;

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ صَعَارًا الْأَعْيُنُ حُمْرَ الْوُجُوهِ دَلْفَ الْأَنْوْفِ كَانَ وَجُوهُهُمْ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ.»

“Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki, Sizler küçük çekik gözlü, kırmızı benizli, yatık burunlu, çehreleri sanki (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim olan TÜRKLERLE çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler kıldan çarık (ve çorablar) giyen bir kavimle (TÜRK) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır²⁶.”

3- Müslim'in Türkler Hakkındaki Hadisleri

Türklerle ilgili hadisler, sadece Buhari değil, hadis ilminin Buhari'den sonra en büyük otoritelerinden biri olan İmamı Müslim tarafından da zikredilmiştir. Asıl adı, Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri olan bu değerli alim Nisabur'da dünyaya gelmiştir. (doğ. 817 - öl. 875) İmamı Buhari'ye karşı aşırı derecede saygı ve bağlılığı ile tanınmıştır.

Büyük İmam daha ziyade “*Sahihu Müslim*” adı ile İslâm dünyasında hürmet ve itibar gören meşhur eserinde, Türkler hakkındaki hadisleri “*Kargaşalıklar ve Kıyamet Alamelleri Kitabı- كتاب الفتن واشرط الساعة*” adını verdiği çok geniş ve umumî bir bölümde toplamıştır. Daha ziyade Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilen ve bize kadar ulaşan hadislerin sayısı beş kadardır. Hadisler gerek lafız gerekse muhteva itibarı ile birbirlerine çok yakındır. Ayrıca Müslim'in naklettiği bu hadislerin Buhari'deki hadislerle metin bakımından çok benzer olduğu gözden kaçmamaktadır. Demek oluyor ki her iki İmam da bu hadisleri bir ömür mahsulü, çok büyük bir titizlikle hazırladıkları kitaplarında zikredecek kadar önemli görmüşlerdir*.

Biz burada bu beş hadisten bir fikir vermek üzere sadece iki tanesini zikretmek istiyoruz. Bu hadislerden biri aynen şöyledir;

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ التُّرْكَ قَوْمًا وَجُوهُهُمْ كَالْمَجَانِّ الطَّرْقَةِ يَلْبَسُونَ الشَّعْرَ وَيَمَشُونَ فِي الشَّعْرِ»

²⁶ Sahihu Buhari, IV. s. 35.

* Hadis literatüründe Buhari ve Müslim'in birlikte zikrettiği hadislere “müttefa kun aleyh” denilir ki bu onların çok kuvvetli olduğunu vurgular. Sayıları pek fazla değildir. Türklerle ilgili hadisler işte bu tür hadislerdir.

“Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki, müslümanlar kılran elbiseler giyen ve kıldan çoraplar çarıklerle yürüyen çehreleri (sanki örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibi kuvvetli bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır”²⁷.

İmamı Müslim’in Türklerle ilgili buraya kaydetmek istediğimiz bir diğer hadisi de aynen şöyledir:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نَعَالَهُمُ الشَّعْرُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا صِغَارُ الْأَعْيُنِ ذُلْفَ الْأَنْوْفِ وَفِي رِوَايَةٍ حُمْرُ الْوُجُوهِ»

“Ebu Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, buyurmuştur ki; Sizler çarıklar giyen bir kavim (Türklerle) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler çekik gözlü, ince ve yassı burunlu; kırmızı benizli’ bir kavimle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır”²⁸.

4- Ebu Davud’un Türklerle İlgili Hadisleri

Buharî ve Müslim’den sonra şimdi’de biz büyük hadis imamlarından Ebu Davud’un meşhur eseri *Sünen* üzerinde durmak istiyoruz. Türklerle ilgili hadislerden bahseden ve “*Kütübü Sitt*e” dediğimiz meşhur hadis kitaplarından biri olan bu koleksiyonun, üzerinde durduğumuz konu açısından çok büyük bir önemi vardır. Büyük hadis imamlarından biri olan Ebu Davud tarafından telif edilmiş olan bu eser, müslümanlar arasında derin bir hüsnü kabüle mazhar olmakla kalmamış, aynı zamanda Mısır ve Mağrib gibi daha birçok ülkelerde tasnif edilen *Sünen* ler için de bir örnek olmuştur. Müellifin asıl adı Süleyman b. Eşas’tır. Horasan illerinden Sicistanda doğmuştur. (doğ. 817-öl. 888)

Ebu Davud’un *Sünen*’inde Türklerle ilgili olarak dört hadis zikredilmiştir. Bunlardan bir kısmının Buharî ve Müslimin kaydettiği hadislerden farklı olması dikkatimizi çekmekte ve konuya daha ayrı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu hadislerden ilk üçüncü aynı Buharî’de olduğu gibi “*Türklerle Savaş- باب قتال الترك*” umumî başlığı altında derc edilmiş diğer biri ise “*Türkleri ve Habeşlileri Harbe Tahrikten Çekinmek- باب في النهي عن تبيح الترك والحيشة*” babında verilmiştir. Hadislerden ikisi tanıdığımız büyük sahabe Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmekte ve daha önce Buharî ve Müslim’den nakl ettiğimiz hadislerle büyük ölçüde bir benzerlik

²⁷ Sahihu Müslim, a.g.e., XVII, s. 37

²⁸ Sahihu Müslim, XVII. s. 37..

arzettmektedir. Bunlarda Türklerin ırkî özelliklerini beyan eden hadisler cümlesindedir. Fakat bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz Ebu Davud'un zikrettiği diğer iki hadisedir. Gerek muhteva gerekse temas ettiği konular bakımından daha öncekilere hiçte benzemeyen ve tamamen farklı olan bu hadisler, aynı zamanda ilk hicret asrından itibaren resmî devlet yazışmalarına geçmiş, dolayısıyla İslâm alimleri tarafından büyük bir ilgi ve kabul görmüşlerdir. Mamefih söz konusu hadisler, Türk-Arap siyasi münasebetlerine ışık tutması bakımından, önümüzdeki sayfalarda daha etraflı bir şekilde değerlendirilecek ve geniş açıklamalar yapılacaktır.

Büyük İmamın önce, Türklerin bedeni yapılarını beyan eden ve daha önce Buhari ve Müslim'de gördüğümüz hadislerin nerede ise bir tekrarından ibaret olan ilk iki hadisini bir fikir vermesi bakımından burada da kaydedeceğiz. Bunlardan birisi şudur;

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَتَقَوْمُ السَّاعَةِ حَتَّى يُقَاتِلُوا الْمُسْلِمِينَ التُّرْكَ قَوْمًا وَجُوهُهُمْ كَالْمَجَانِ الْمَطْرَقَةِ يَلْبَسُونَ الشَّعْرَ»

“Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber demiştir ki, Müslümanlar kıldan elbiseler giyen ve çehreleri (sanki örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibi kuvvetli bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır”²⁹.

Diğer hadis ise aynen şöyledir;

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَتَقَوْمُ السَّاعَةِ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نَعَالَهُمُ الشَّعْرُ وَلَا تَقَوْمُ السَّاعَةِ حَتَّى تُقَاتِلُوا صِغَارَ الْأَعْيُنِ ذَلِيفَ الْأَنْفِ كَانُوا وَجُوهُهُمُ الْمَجَانِ الْمَطْرَقَةَ»

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Sizler deriden çarıklar giyen bir kavim (olan Türkler) le çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler, küçük gözlü, yatkı burunlu ve yüzleri sanki (örs üstünde döğülmüş ve) derilerle kaplanmış (kılıflı) kalkanlar gibi (kuvvetli) bir kavim (olan Türkler) le çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır”³⁰.

5 - Hadislerin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler: Türklerin Irkî Özellikleri

Otantik hadis kitaplarından nakletmiş olduğumuz yukardaki hadislerin muhtevaları incelendiğinde onların bir kısım tarihi gerçeklere temas ettikleri görülür. Bunlardan en önemlisi, Türklerin ırkî veya fizyolojik

²⁹ Süneni Ebi Davud, IV. s. 112.

³⁰ Süneni Ebi Davud, IV. s. 112.

yapıları ile bozkır kültürünü yansıtan yaşayış tarzlarına işaret edilmiş ve ana hatlarıyla sosyal ve medenî yaşayışları ile bir Türk tipinin ortaya konulmuş olmasıdır. Bu Hz. Peygamberin başka kavimlerden ziyade Türklere has davranışlarından biridir. Zira hadislerde Türklerin dışında hiçbir kavim üzerinde bu kadar fazla durulmadığı gibi Müslüman toplumun dikkati'de çekilmemiştir.

Gerçekten de hadislerde, Orta Asya bozkırlarının havası, suyu tabiat ve iklim gibi müessir şartların birleşerek ortaya koyduğu tip TÜRK tipi çok canlı olarak tasvir edilmiştir. Geniş madana bu izahlardan anlaşıldığına göre, Türkler çekik gözlü insanlardır. Kırmızı benizli değirmi geniş yüzlü ve canlıdır. Burunları yatık ve küçüktür. Çehreleri, sanki üzeri sağlam derilerle kaplanmış kalkanlar gibidir, çok güçlü ve heybetli bir yaradılışları vardır. Vücut yapıları oldukça düzgün ve mütenasibdir. Hadislere göre Türkler çadırlarda oturan ve kıldan dokunmuş elbiseler giyen ve yine kıldan yapılmış çarıklerle gezip dolaşan hareketli bir kavimdir.

Hadislerde tasvir edilen bu tip daha ziyade Türk - Moğol tipini canlandırmaktadır. Halbuki Türk tarihinin umumî kaynaklarında, Türk soyu Hz. Nuhun büyük oğlu Yafes'ten türemiş olması hasebiyle beyaz ırktan gösterilmiştir. Tûran tipine örnek olan Orta - Asya, Aşağı Türkistan (Maveraü'n - nehr) ve diğer yakın doğu Türkleri beyaz tenli, koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü, halkımızın lirik ifadesiyle "ay yüzlü badem gözlü" endamlı sağlam yapılı erkek ve kadınlardan oluşmaktadır³¹.

Her ne kadar, hadislerde ortaya konulan Türk tipi ile Türk tarihinin umumî kaynaklarında beyan edilen Türk tipi arasında bazı farklılıklar görülmekte ise de, bu üzerinde fazla durulacak bir mesele olmasa gerektir. Çünkü Moğolların menşei, Türk - Moğol akrabalığının yakınlık derecesi Türk tarihinin önemli meselelerinden biridir³². Halâ çözümlenerek bir görüş birliğine varılmış da değildir. Bizim burada konuya ayrıntuları ile münakaşa etmemiz ancak meseleyi dağıtmak olur. Fakat tarihin umumî seyri içinde gelişen olaylara bakıldığında Moğolları büyük Türk varlığı ve ailesi dışında mütalaa etmemiz herhalde insafsızlık olur. Böyle bir yaklaşım kanaatimize göre Türk tarihi için bi kazanç değil bir kayıptır.

Mamafih, fizikî ve bedenî yapıların bir başka ifade ile insan bünyesinin bir kısım sosyal ve çevre şartları ile değişebileceğini hiçbir zaman hatırdan

³¹ Kafesoğlu, I. Türk Milli Kültürü, Ankara, 1977. s. 29.

³² Brockelmann, C. İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, Çev. N. Çağatay, Ankara 1964. s. 228.

çıkarmamalıdır. Muhtemelen Türklerin fiziki özellikleri ve bedeni yapıları çok uzun devirlerden beri yaşaya geldikleri Orta - Asya bozkırlarında ilk defa hadislerde belirtildiği şekilde teşekkül etmiş ve zamanla, iklim çevre ve diğer şartlarla değişerek bu son şeklini almıştır. Nitekim Tevârihi Ali Selçuk adındaki kıymetli anonim bir yazmada aynen şöyle denilmektedir.;

“.....raviler rivayet ederler ki, Oğuz kavmi Türkistan'dayken şekilleri Moğol çehre idi ve lehçeleri dahi onlara yakın idi, çün İran zemin ve Rûm ve Şama geldiler şekiller Tacik çehre ve dilleri revân ve yumuşak oldu idiler”³³

Bu kabil biyolojik ve fizyolojik değişmeler, sadece Türklerde değil başka kavimlerde de görüle gelmiştir. Cahızın Kitab ü'l-Hayevanında da Türklerin bu kabil özellikleri hakkında ilginç tesbitleri vardır³⁴. Bu takdirde Türklerin ırkı özelliklerini yansıtan hadisler realite ile karşılaştırıldığında çelişkili olmaktan ziyade gerçeğin en çarpıcı bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. BÖLÜM

TÜRK ARAP SİYASÎ MÜNASEBETLERİNE IŞIK TUTAN HADİSLER

I- Hadislerin Metinleri

Hz. Peygamberin Türklerin fizyolojik yapıları ve onları diğer bir kısım milletlerden ayıran hâkim karakterleri hakkındaki umûmî hadisleri yanı sıra istikbalde Türk - Arap siyasî münasebetlerine değinen ve bu tarihî bağların nasıl gelişeceğine ve hangi merhalelerden geçeceğine ışık tutan bir kısım hadisleri daha vardır. Şimdi bir fikir vermek üzere onlardan en ilginç olan birkaç hadis üzerinde durmak istiyoruz. Kaynağımız yine otantik hadis koleksiyonlarından biri olan Ebu Davud'un *Sünen* adındaki meşhur eseridir. Ebu Davud'un Buhari ve Müslim'den farklı olarak kaydettiği ve bizim için gerçekten de ilginç olan hadisinin metni şudur.

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَاتِلُكُمْ قَوْمٌ صَعَارُ الْأَعْيُنِ قَالَ تَسُوْفُونَهُمْ ثَلَاثَ مَرَارٍ حَتَّى تُلْحِقُوهُمْ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ فَأَمَّا فِي السِّيَاقَةِ الْأُولَى فَيَنْجُو مَنْ هَرَبَ مِنْهُمْ وَأَمَّا فِي الثَّانِيَةِ فَيَنْجُو بَعْضٌ وَيَهْلِكُ بَعْضٌ وَأَمَّا فِي الثَّالِثَةِ فَيُضْطَلِمُونَ أَوْ كَمَا قَالَ»

³³ Tevârihi Ali Selçuk (Anonim yazma eser) vb. 5.

³⁴ el-Cahız, Kitabü'l-Hayevan, Kahire, 1958, V. s. 370.

“Abdullah b. Bür eyde'nin babasından rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Sizler şüphesiz çekik gözlü bir kavim (olan Türkler) le karşılaşacaksınız. Onlar sizleri üç defa sürüp kovalayacaklar ve sonunda sizlere Arabistan yarımadasında yetişeceklerdir. Birinci istilada onların önünden kaçanlar (mutlak bir felâketten) kurtulacaklardır. ikinci takibde ise bazılarınız kaçıp kurtulacak ve bazılarınız ise helâk olup gideceklerdir. Üçüncüde ise, onların istilalarının kökü kesilecek (istilaları artık sona erecek) tir”³⁵.

Ebu Davud'un bu hadisi diğer birçok kaynaklarda fakat biraz farklı olarak zikredilmiştir. Bunlar arasında Nuaym b. Hammad vardır. Hammad'ın “Kitabü'l-Fiten” adındaki yazma eserinde kaydettiği bu hadisi, Ebu Davud'un yukarıda metnini verdiğimiz hadisini bir bakıma tamamlayıcı nitelikte olması sebebiyle onu burada zikretmeyi uygun görüyoruz.

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسُوقُ أُمَّتِي عِرَاضُ الْوُجُوهِ صِغَارُ الْأَعْيُنِ كَأَنَّ وُجُوهُهُمْ الْحَجَفُ حَتَّى يَلْحَقُوا بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَمَا فِي السِّيَاقَةِ الْأُولَى فَيَنْجُو مَنْ يَهْرُبُ وَأَمَا الثَّانِيَةُ يَهْلِكُ بَعْضٌ وَيَنْجُو بَعْضٌ وَيَصْطَلِمُ الثَّلَاثَةُ وَهُمْ التُّرْكُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَرِبَطَنَّ خَيْبُولَهُمْ إِلَى سَوَارِي مَسَاجِدِ الْمُسْلِمِينَ»

“Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; Benim ümmetimi öyle bir kavim sürüp kovalayacaktır ki; Onların yüzleri (yuvarlak ve) enli, gözleri (çekik ve) küçük, çehreleri sanki üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibidirler. Onlar üç defa Arabistan yarımadasına kadar ilerleyeceklerdir. İlk istilada onların önlerinden kaçanlar kurtulacaktır. İkinci (istilada hücumu uğrayanlardan) bazıları helâk olacak ve bazıları'da canlarını kurtaracaklardır. Üçüncü istilada ise onların kökleri kesilecektir. (Artık istilalar son bulacaktır). İşte onlar TÜRK'lerdir. Nefsim yedi kudretinde olan Allaha yemin ederim ki Türkler (çok yakın bir gelecekte) atalarını Müslüman mescidlerinin direklerine bağlayacaklardır”³⁶.

Büyük hadis alimlerinden Aynı “Umdetü'l-Karî” adındaki meşhur eserinde, İmamı Buharî'nin Sahih'indeki Türklerle ilgili hadislerin şerhi sadedinde Bür eyde'den yukarıda rivayet edilen hadisi daha sade ve fakat vurucu yönleri daha ağır bir şekilde zikretmiştir. Hadisin metni aynen şöyledir:

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُمَّتِي يَسُوقُهَا قَوْمٌ عِرَاضُ الْوُجُوهِ كَأَنَّ وُجُوهُهُمْ الْحَجَفُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حَتَّى يَلْحَقُوهُمْ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ قَالُوا يَا نَبِيَّ اللهِ مَنْ هُمْ قَالَ التُّرْكُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَرِبَطَنَّ خَيْبُولَهُمْ إِلَى سَوَارِي مَسَاجِدِ الْمُسْلِمِينَ»

³⁵ Süneni Ebi Davud, IV. s. 112.

³⁶ Nuaym b. Hammad. Kitabü'l-Fiten, Atf ef. no. 602. v. 121-122b.

“Hz. Peygamber buyurmuştur ki; Şüphesiz ümmetimi üç defa yüzleri geniş, çehreleri sanki derilerle kaplanmış kalkanlar gibi olan bir kavim kovalayacaklar ve sonunda onlara Arap yarımadasında yetişeceklerdir. Ey Allahın rasûlu onlar kimlerdir? diye sorulduktaki, Hz. Peygamber:

- TÜRKLERDİR buyurmuşlardır. Nefsini yedi kudretinde olan Allaha yemin ediyorum ki Onlar mullaka atlarını Müslümanların mescidlerinin direklerine bağlayacaklardır”³⁷.

2- Hadislerin Tarihi Realitelerle Mukayesesi

Yukardan buraya kadar zikredilen hadisler, umûmî itibarı ile Türk-Arap ilişkilerinin nasıl bir ortamda başlayacağı ve daha sonra hangi yönde gelişeceğine dair ciddi bir kısım açıklamalarda bulunmaktadır.

Hadislerin umûmî ifadelerinden anlaşıldığına göre; Araplar ilk merhalede, Türklerle bir harb ortamı içinde karşılaşacaklardır. Daha sonra Türkler, Arapların peşine takılacaklar ve ileri hareketlerine devam ederek onları Arabistan yarımadasının iç kısımlarına kadar sürmeye muvaffak olacaklardır. Türklerin Arabistan’a hakim olmaları pek tabii kolay olmayacak, ancak birçok mücadelelerden sonra bu mümkün olabilecektir. Fakat en sonunda Türkler, mücadeleyi kazanacaklar ve atlarını Müslüman mescidlerinin direklerine bağlamaya muvaffak olacaklar ve bir başka ifade ile Arap yarımadasına (hilâfet ülkelerine) tamamen hâkim olacaklardır.

Gerçekte Hz. Peygamberin vefatını takib eden yıllarda meydana gelen olaylar ve gelişmelere bakıldığında, bu olayların genellikle hadislerde çizilen bu umûmî çerçeve içinde cereyan ettiği ve geliştiği görülmektedir. Evet, Hz. Ömer devrinde (634-643) İran’ı vuran Araplar, doğuya doğru bu ilk hamlelerinde *Arilerle-Tûranîler arasında geleneksel bir sınır olarak kabul edilen Ceyhun nehrine*³⁸ kadar ulaşmışlar ve Türk dünyasını tehdit etmeye başlamışlardır. Daha sonra Türk hakanı büyük bir ordu ile hareket ederek Hz. Ömerin dirayetli komutanı Ahnef b. Kays’ın Merv şehri yakınlarında karşısına çıkmış ve Araplara çok zor günler yaşatmıştır. (642)³⁹. Kuteybe b. Müslimle başlayan Arapların Orta Asya hareketi ve Türk Arap harpleri bütün Emvîler devri boyunca, yaklaşık olarak yarım asır devam etmiştir. Neticede Arap siyasî hâkimiyeti Türk yurtlarında kesin bir şekilde

³⁷ Aynı, a.g.e. VI. s. 652.

³⁸ Barthold, W. Turkestan Down to Mongol Invasion, London, 1968. s. 64. Hitti, P.K. The Arabs, Chicago, 1962, s. 80.

³⁹ Kitapçı, Z. The First Challenge of The Turks Against the Arabs, According to Narration of the Tabary, Tarih Dergisi, İ.Ü. İst. 1979, XXXII. s. 894 vd.

yerleşmiştir. Bütün bunlar hadislerde işaret edilen Türk Arap münasebetlerinin ilk merhalesini teşkil etmektedir.

Bu arada doğuda Türkler arasında İslâmiyetin lehine büyük fırtınalar esmeye başlamıştır. (Özellikle X. ve XI. y. yıllar) Kendisini İslâm hidayet güneşinin cazibesine kapturan ve çehreleri çelik kalkanlar gibi heybetli olan bu Türkler artık batıya yönelmiş, o çağların büyük bir irfan ve kültür merkezi olan Semerkant ve Buhara'ya gelmişlerdir. İslâmın yeni zinde güçleri olan Türk unsuru (özellikle Selçuklular) çok geçmeden Bağdat kapılarında görünmüşler ve Halifenin sarayının civarında çadırlarını kurmuşlar ve tuğlarını da dikmişlerdir. Bundan sonra siyasi üstünlük Türklerin eline geçmiş ve hadislerde de beyan edildiği gibi olaylar Türklerin lehine olarak gelişmiştir. Gelişmeler Türk tarihinin umumî seyrine de uygundur. Şöyle ki;

Türklerin, İslâm dünyasına inmeleri sanki okyanusların ortasından kaynayıp gelen büyük dalgaları ve fırtınaları andırmaktadır. Asya'nın iç kısımlarından kopub gelen bu büyük Türk dalgaları önce Selçuklular zamanında Arap yarımadası kıyılarına çarpmışlar, başta Bağdat olmak üzere Müslüman Türkler bütün hilâfet ülkelerine hâkim olmuşlardır. (1060) Bunları iki asır sonra ikinci büyük dalga Türk - Moğol akınları takib etmiştir.

Türk - Moğol Cihan hakimiyetini kuran büyük hükümdar Cengiz Han'ın soyundan gelenler. Hülâgû Han ve onun batıya doğru sanki bir kasırga şeklinde ilerleyen ordularını kimse durdurmaya muvaffak olamamıştır. Neticede Bağdat Hülâgu ordularının eline geçmiş (1248) Abbasi halifesinin boynu vurulmuş, İslâm medeniyet ve kültürüne büyük darbeler indirilmiştir.

Arabistan'a yönelen üçüncü kasırga bu defa aradan yaklaşık olarak üç asır geçtikten sonra Anadolu yaylalarından kopmuştur. Türk cihan hükümdarı Yavuz Sultan Selim Hanı'nın emrinde ilerleyen Osmanlı ordusu, bu defa Bağdat'a değil, Mısır'a yönelmiştir. Kendisine asla rakib kabul etmeyen Türk hükümdarı büyük bir ihtişamla Mısır'a girmiş, başta Kabe'nin anahtarı olmak üzere bütün mukaddes emanetler kendisine takdim edilmiştir. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak hilâfet dahi Türklerin eline geçmiştir. (1517) Bundan sonra hadislerde de beyan edildiği gibi artık Türk istilalarının sonu kesilmiştir.

Evet yukarda da kısaca temas edildiği gibi, olaylar normal seyri içinde gelişmiş ve Türkler İslâm milletleri camiasındaki şerefli yerlerini almışlar, İslâm dünyasının siyâsî ve dinî lideri, Mekke ve Medîne gibi Kudüs de dahil mukaddes yerlerin koruyucusu ve hâkimi olmuşlardır. Artık Türk

hükümdar ailelerinden gelen Sultanlar bu mukaddes yerlerde dahil bütün İslâm dünyasının cami ve minberlerinde uzun asırlar “*Hadimü'l Harameyni's-Şerifeyn*” ünvanıyla anılmışlardır. Yani hadislerdeki veciz ifadesi ile Türkler atlarını Müslüman mescidlerinin direklerine bağlamışlar, bir başka ifade ile onların hâkimiyetleri bütün bu mescid ve camilerin minberlerinde açıkça ilan edilmiş ve Türk Sultanları artık *ظل الله في الارض* “yer yüzünde Allahın gölgesi” diye anılır olmuşlardır.

3- Sakın Türklere Dokunmayınız Hadisi

Biz şimdi Türklerle ilgili ve birçok alimler tarafından çeşitli vesilelerle zikredilen ve fakat bazen kaynağı hiç gösterilmeyen bazende kaynak olarak ikinci ve üçüncü elden eserler verilen çok meşhur bir hadis üzerinde durmak istiyoruz. O da yine otantik hadis kitaplarından biri olan ve yukarda üzerinde yeteri kadar durduğumuz Ebu Davud'un maşhur Sünen adındaki kıymetli eseridir. Ebu Davud, malum eserinde “*Türkleri ve Habeşlileri Harbe Tahrikin Yasaklanması*” başlığı altında Hz. Peygamberin Türkler hakkında daha sonraları pek meşhur olan şu önemli hadisini rivayet etmektedir;

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا دَعَا الْحَبَشَةَ مَا وَدَّعُوكُمْ وَاتْرَكُوا التُّرْكَ مَا تَرَكُوكُمْ»

“Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Habeşliler sizinle uğraşmadıkça sizde onlarla uğraşmayınız, (Hele) Türkler size dokunmadığı sürece siz de Türklere (sakın) dokunmayınız”⁴⁰.

Kütübü Sitte, den Ebu Davud'un kaydettiği ve bizim yukarda metin ve mealini verdiğimiz bu hadis, daha sonraları birçok İslam alimleri tarafından farklı metin ve muhtevalarla zikredilmiştir. Meselâ Hamevî hadisi ashabdan Muaviye kanalı ile şu şekilde nakletmiştir;

“*Sakın onların üzerine süvari birlikleri göndermeyiniz, (harbetmeyiniz), Türkler ve Habeşliler size dokunmadığı sürece siz de onlara dokunmayınız*”⁴¹. Tarihçi

⁴⁰ Suneni Ebi Davud, IV, s. 112. Bu ve buna benzer hadislerde Türklerin Habeşlilerle birlikte zikredilmesi, konunun diğer önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, Mekkelilerin zulmünden kaçan Müslümanlar Habeşistan'a sığınmışlar ve Habeşliler özellikle hükümdar Necâşi bu ilk Müslümanlara çok alicenab davranmışlardı. Müslümanları en zor günlerinde bu şekilde himaye eden Habeşlilere Hz. Peygamber aksî bir mukabelede (kuluñçla) bulunulmamasını tavsiye etmiştir. Türlerin ilk İslâm toplumunda böylesine mümtaz yerleri olan Habeşlilerle mukayese edilmiş olmaları Hz. Peygamberin Türklere de aynı derecede saygı gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

⁴¹ el-Hamevî, Mucemü'l-Büldan, Beyrut, 1955, II. s. 23.

Cüveynî ise aynı hadisi ; “*Türkler size dokunmadıkça sizde Türklere Dokumayınız. Zira onlar çok sert ve haşın tabiatlı kimselerdir.*”⁴² Telfiku'l-Ahbarda ise hadisin metni daha farklıdır. “*Türkler size dokunmadığı sürece de siz de onlara dokunmayınız. Zira Kantura* soyundan gelen bu Türkler mülk ve hilâfeti ümmetimin elinden çekib alacaklardır*”⁴³.

4- Hz. Peygamberin Türklere Karşı Tavsiye Ettiği Dış Politika

Hz. Peygamberin Türkler hakkında söylediği birçok hadisten şüphesiz en meşhur ve yaygın olanı bu hadisidir. Diğer bir kısım hadislerinde, Türklerle çarpışmanın Araplar için istikbalde nerede ise kaçınılmaz bir felâket olacağına işaret eden Hz. Peygamber bu hadisi ile Araplara Türklerle kesin olarak harbetmemelerini tavsiye etmiş ve böylece Türk-Arap münasebetlerinin hududunu tesbit eden umumî politikanın da temelini atmıştır.

Hadisin realite ile olan ilgisi nedir? Daha sonraki uygulamalarda bu gerçek nazarı itibara alınmış mıdır? Bu umumî tavsiye Arap devlet adamlarının icraatı üzerinde ne derece müessir olmuştur? Gerek bu sorulara cevap vermek, ve gerekse hadisin ifade ettiği önemli gerçeğe daha gerçekçi bir açıdan yaklaşmak için konuya daha geniş bir tarih prespektifi içinde bakmamız gerekmektedir. *O da Hz. Peygamberin Medine İslâm devletini kurduktan sonra (622) o zamanki dünya siyâsî konjektörü içinde Türk milletini değerlendirmesi meselesidir.*

Bilindiği gibi, İslâm dininin zuhuru sırasında, dünya siyâsî nizamında ağırlığı hissedilen üç büyük devlet bulunuyordu. Bunlar Bizans, Sasani ve doğu Karadenizden başlayarak bütün Orta Asya bozkırlarına yayılan geniş Gök - Türk İmparatorluğu idi. Hz. Peygamber, daha sonraları büyük bir imparatorluğa dönüşecek olan, bu yeni devletin komşu ülkelerle olan dış münasebetlerinin gelişmesi için de bir kısım ciddi teşebbüslerde bulunmuştur. Bizans, Sasani hükümdarları da dahil Mısır ve Habeşistan melikleri ve daha birçok civar kabile reislerine gönderdiği *elçiler* ve birtakım *mektublar* O'nun bu kabil faaliyetlerinin müşahhas örnekleri arasında idi.

⁴² el-Cüveynî, Tarihü Cihanküşay, I. s. II.

⁴³ Remzî, M.M. Telfikül-Ahbar ve Telkihu'l-Asar, Urenberg, 1908, I. s. 21

* Benî Kantura. Hadislerde Türklerin bir diğer adı olarak zikredilmektedir. Bir rivayete göre Türkler, Hz. Nuhun büyük oğlu Yafes'ten İslimâ kaynakların naklettiği bir diğer rivayete göre ise Türkler Kantura'nın soyundan gelmişlerdir. Kantura ise kaynaklarda Hz. İbrahim'in cariyesi olarak zikredilmektedir. (Aynî, VI. 652)

«الترك هم بنو اقطوراء وهى اسم جارية كانت لابراهيم عليه السلام ولدت اولاداً جاءت من لسلمهم الترك»

Genellikle Hz. Peygamberin, “ehlikita b” olmaları hasebiyle *Bizanslılara* ve *Yahudilere* karşı daha yumuşak bir politika takib ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamberin İran’la olan münasebetlerine gelince; İslâm Peygamberinin bütün iyi niyet ve davranışlarına rağmen müsbet yönde pek fazla bir gelişme olmamıştır. Bunda şüphesiz İran Kisralarının Araplara karşı geleneksel hasmane tutumlarının önemli tesirleri olmuştur. Nitekim Hz. Peygamberin halisane bir niyetle yazdığı çağrımektubunu yırtmak ve elçisine hakaret etmek gibi bir küstahlıkla yetinmeyen çağdaş İran Kisrası, daha da ileri giderek *Yemen temsilcisine* acele bir emirname yazmış ve Hz. Peygamberin derhal yakalanıp kendisine gönderilmesini istemiştir. Sasanî Kisralarının, İslâm devletine ve onun İlahî başkanına karşı tutumu böylesine menfi ve küstah olunca şüphesiz Hz. Peygamberin onlara karşı davranış ve tutumları da menfi olmuştur. O, kendi mektubunu paramparça eden Sasanî devletinin de yıkılıp gitmesini istemiş ve müslümanlara birçok vesilelerle bu devleti boy hedefi olarak göstermiştir.

Hz. Peygamber zamanındaki sosyal ve siyâsî gelişmeler makul ölçülerle değerlendirildiğinde, islâm Devlet Başkanının *doğu Türklüğüne* karşı siyâsî tutum ve davranışlarında büyük bir basîret ve uzak görüşlülüğün hâkim olduğu görülür. İslâm Peygamberi, İranlıların aksine onların geleneksel hasmı olan Türklerle dost olmak ve Arapların Türklerle dostane ilişkiler içinde bulunmasını istemiştir. Bu bir bakıma yeni kurulan islâm Devletinin emniyet ve istikbali idi. Böylece İran iki kuvvetli kıskaç “Türk — Arap kısıkcacı” arasına alınmış olacak ve Sasânî hükümdarlarının fazla kıpırdanmalarına meydan verilmeyecekti. Nitekim, o devirde İranlılarla Araplar arasında islâm Devlet Başkanının endişesini haklı çıkaracak bir kısım olaylar olmuştur. Şöyle ki:

Bazı çok özel nedenlerle imparator Perviz ile (590 — 625) Hîre Melikinin arası açılmıştı. İmparator, hem Hîrelilere hem de civar kabilelere hadlerini bildirmek için güçlü bir ordu ile hareket etti. Fakat, Zukâr Gölü kıyısında vuku bulan bir harbde mağrur İranlılar büyük bir bozguna uğramışlardı. (624) Haberler Medineye ulaştığında Hz. Peygamber bundan büyük bir memnuniyet duymuştur. İşin daha ilginç yönü, İranlıların Zukâr da bir avuç bedevî tarafından bozguna uğratıldığı sıralarda Gök — Türk Hakanlarından Tung — Yabgu (619 — 630) kumandasındaki Türk akıncıları İran’a dalmışlar Rey ve Isfahan şehirlerini işgal etmişlerdir⁴⁴. Bütün bu olaylar İslâm Devlet Başkanının

⁴⁴ Togan, Z.V. Umûmü Türk Tarihine Giriş, İst. 1946, I. s. 70. Yıldız, H.D. a.g.e. s. 4 Hamidullah, M. a.g.e. I. s. 257.

takib etmek istediği umumî politikaya — Sasanilerin düşmanlarına karşı dost olma politikası — uygun olarak gelişmişti. Mamafih, Hz. Peygamber devrinde cereyan eden bu nevi olaylar değerlendirildiğinde, konu dahada berraklaşmada ve Hz. Peygamberin Türkler hakkında hadis ve tavsiyeleri çok daha derin bir gerçeği ifade etmektedir.

6— Hz. Peygamberin Türk Hükümdarlarına yazdığı Mektubu

Yukardan buraya kadar yaptığımız açıklamalardan sonra şimdi aklımıza şöyle bir soru gelmektedir. Acaba, Hz. Peygamberin çağdaş hükümdarlara olduğu gibi, Gök— Türk hakanlarının devamı olan Türk büyükleri ilgili herhangi bir teşebbüsü olmuş mudur???

Bu önemli soruyu şu anda hemen kesip atmamız mümkün değildir. Hz. Peygamberin doğu ülkelerine bu arada Çin ve Türk büyüklerine hitaben bir mektub gönderdiği, bu gün ilim adamları tarafından üzerinde önemle durulan konular arasındadır. W. Eberhard, Çin tarihi üzerine yaptığı araştırmalarda islâmiyetin Çin'e Hz. Peygamberin çağdaş olan İmparator T'ai — tsung (Talduzung) devrinde (627— 649) sıçradığını kaydetmektedir⁴⁵. Konu ile ilgili rivayetler arasında Hz. Peygamberin Çin İmparatoruna hitaben bir mektub yazdığı hatta elçinin cevapla birlikte Medine'ye döndüğü de yer almaktadır⁴⁶. Kaynaklarda kimliği hakkında pek fazla bilgi bulamadığımız bu elçinin Hz. Peygamberin vefatından sonra tekrar yerleşmek üzere Çin'e geldiği, orada öldüğü, hatta türbesinin hala bir ziyaretgâh olduğu yine bu rivayetler arasındadır.

Bu rivayetler arasında yine Hz. Peygamberin, Türk büyüklerine hitaben bir mektub yazdığı hatta mektubun Türkçe yazılmış olduğu rivayetleri de vardır. Son devir Türkiyesinin yetiştirdiği büyük din alimlerinden (ilmi kelâm) Prf. İ.H. İzmirli, II. Türk Tarih Kongresine sunduğu "Peygamber ve Türkler" adındaki bir tebliğinde, söz konusu mektub hakkında geniş bilgiler vermektedir. İzmirli, İbnü'l— Esirin, sahabeler hakkında meşhur biyografik eseri olan Üsdü'l — Ğabe'nin Mısır'daki yazma bir nüshasına dayanarak aynen şöyle demektedir:

*"Hz. Peygambere Umeyr öz kabilesinden bir cemaatle geldi. Peygamber ona Türkçe bir mektub yazdı"*⁴⁷.

⁴⁵ Eberhard, W. Çin Tarihi, Ankara, 1974, s. 204.

⁴⁶ Hamidullah, M. Çin ile İlk Devir Müslüman Ülkelerinin Temasları, İ.Ü. İTED. İst. 1975, VI. sy. I-2, sf. 142.

⁴⁷ İzmirli, İ.H. Peygamber ve Türkler, II. Türk Tarih Kurumu Kongresi (Tebliğler) s. 1017.

Biz Üsdü'l—Ğabenin ancak Mısır (1280 h.) baskısını (yazma değil) inceleme imkanını bulabildik. Orada Hz. Peygamberin gerçekten de Umeyr'e bir mektub etvdi ettiği açıkça yer almaktadır. Fakat mektubun hangi dil üzerine yazıldığı hakkında herhangi bir açıklık yoktur. İbnü'l-Esir'in rivayeti aynen şöyledir:

«وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ لِعُمَيْرٍ وَمَنْ مَعَهُ كِتَابًا تَرَكَنَا ذِكْرَهُ فَإِنَّ رِوَاةَهُ نَقَلُوهُ بِالْفَاطِ غَرِيبَةً وَبَدَّلُوهَا وَصَحَّفُوهَا تَرَكَنَاهَا لِذَلِكَ أَخْرَجَهُ أَبُو مُوسَى»

“Hz. Peygamber Umeyr ve beraberlerindeki bir mektub yazdı. Fakat biz onu burada zikretmedik. Çünkü onu rivayet edenler bir çeşid garib lafızlarla naklettiler, üstelik aslını da bozdular, değiştirdiler. Bu bakımdan biz o mektubu terk etme durumunda kaldık. Fakat Ebu Musa onu rivayet etmiştir”⁴⁸.

Bizim için ilginç olan, ibn Hacer'in de aynı konuya temas etmiş olmasıdır. Büyük hadis alimi “el-İsabe” adındaki meşhur biyografik eserinde ise Umeyrin içinde garib kelimeler bulunan bir hadis naklettiğini ve Ebu Musanın ise bu hadiste geçen o garib kelimeleri açıkladığını kaydetmektedir⁴⁹. Yukarıda zikredilen bütün bu rivayetlerden açıkça anlaşıldığına göre, Hz. Peygamberin, Arapların pekde aşına olmadıkları bir dilde bir mektub yazdığı artık bir gerçektir. Bu arapça değildir, Farsça değildir ve hele İbranice hiç değildir. Peki bu mektub hangi dilde yazılmıştır? İzmirliye (Prof. İsmail Hakkı) göre mektub Türkçe ve Türk büyüklerine hitaben yazılmıştır.

Her ne kadar, Hz. Peygamberin Türk büyüklerine hitaben yazdığı iddia olunan söz konusu mektubu daha geniş bir inceleme ve araştırma konusu ise de O'nun Türkler hakkında diğer hiçbir kavme nasip olmayacak kadar çok hadisler söylediği de bir gerçektir. Türk Arap siyasi münasebetlerine ışık tutan ve Hz. Peygamberin Türklere karşı takib edilmesini öngördüğü politikayı beyan eden hadislerin en yaygın olanı yukarıda metin ve çevirisini verdiğimiz üstelik birçok bilim adamları tarafından kabul ve nakledilmiş olan “sakın Türklere ilişmeyiniz” hadisidir.

Mamafih hadislerden anlaşıldığı kadarı ile Türk - Arap siyasi münasebetlerine ana hatlarıyla şu şekilde hulasa etmemiz mümkündür. Hz. Peygamber: “Türklerin hiçbir surette tahrik edilmemelerini, kendi hallerine bırakılmalarını, kesin bir zaruret olmadıkça Türklerle açıkça bir harbe tutuşmamalarını yani sabırlı olmalarını ve onlarla mümkün mertebe dost

⁴⁸ İbnü'l-Esir, üsdü'l-Ğabe, Mısır, 1280, IV. s. 139-140.

⁴⁹ İbn Hacer el-Askalâni, el-İsabe, Mısır, 1328, III. s. 29.

«فذكر الحديث وفيه الفاط غريبة شرحاً أبو موسى»

geçinmelerini istemiştir. Yine Hz. Peygamber, Türklerle Araplar arasında bir harbin vuku bulmasından o kadar endişeli ve rahatsızdır ki, böyle bir davranış ve harbin kıyameti koparacak kadar büyük bir hadise olabileceğini ve çok vahim neticeler doğurabileceğine işaret etmiştir.”

7 - *Türlere Dokunmayınız Hadisinin Uygulamadaki Yeri,*

Buraya kadar yaptığımız bu belirli açıklamalardan sonra, şimdi bizim biraz da bu Peygamber - Politikasının daha sonraki devirlerde nasıl anlaşıldığı ve islâm büyükleri tarafından nasıl uygulandığı üzerinde durmamız herhalde uygun olacaktır. Böylece “Türlere Dokunmayınız!” hadisine ilk devirlerde Müslüman Arapların ne derece önem verdiği de ortaya çıkacaktır.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamberin vefatından sonra (632), yerine Hz. Ebu Bekir geçmiştir. Hz. Ebubekir’in iki sene kadar sürene hilâfeti dahili fitneyi (irtidadi - putperestliğe dönüş hareketlerini) bastırmak ve islâm devletinin temeline arız olan tehlikeleri bertaraf etmekle geçmiştir. Onun yerine Hz. Ömer halife olmuştur. Hz. Ömer devri ise (634 - 643) islâm tarihinde bir patlama devridir. Bu devirde girişilen fetih hareketleri sayesinde, küçük islâm Devleti büyük bir imparatorluk haline dönüşmüş ve islâm imparatorluğunun doğudaki sınırları Sasanîlerle - Türkler arasında tabii bir sınır olarak kabul edilen Ceyhun Nehri ne kadar uzanmıştır.

İşte yukarda bir kısmını kaydettiğimiz bu ve bunlar gibi daha bir kısım hadislerin ilk fetihler devrinde başlayarak Abbasilerin parlak devirlerine kadar (el - Mutasım: 833 - 841), Arapların Türlere karşı takındıkları tavrı ve hareketlerinde bir dereceye kadar etkili olduğu görülmektedir. Belki de sırf bunun içindir ki, Araplar Türklerle, Merv önlerinde ilk defa karşılaştıkları zaman onlarla bir türlü harbe tutuşmak istememişler ve kesin karar vermede bir hayli tereddüd etmişlerdir.

Buna çok daha iyi bir misal teşkil etmek bakımından, Hz. Ömer devrinde Doğu’da gelişen bazı olaylara kısaca temas etmekte yarar vardır. Öyle tahmin ediyoruz ki bu olaylar ve Hz. Ömer’in takındığı özel tavır, “Türlere dokunmayınız” hadisinin ilk devirlerde islâm ümera ve kumandanları arasında ne derece müessir olduğunu açıkça göstermektedir. İran’ın bütün doğu kesimlerini fetheden ve İmparatorluğun sınırlarını Ceyhun nehrine kadar genişleten Ahnef b. Kaysla Hz. Ömer arasında geçen yazışmalar, konumuz açısından büyük bir önem taşımaktadır. İslâmî kaynaklarda özellikle Tabeide, daha ayrıntılı bir şekilde beyan edildiğine göre Ahnef b. Kays bundan sonra Medine’ye bir mektub göndermiş ve bu

mektubunda hem fetihler hakkında bilgiler vermiş, hem de ileri askeri hareketına devam yani, Ceyhun nehrini geçerek Türklerle meskun bölgelerin fethine müsaade edilmesini istemiştir⁵⁰.

Ahnef'in mektubunu okuduktan sonra doğudaki son gelişmelere daha yakından vakıf olan Hz. Ömer, islâm ordularını iran'ı bir baştan bir başa çiğneyip geçmelerine, özellikle Horasan'ı alarak Ceyhun nehrine kadar ulaşmalarına çok sevinmiştir. O kadar ki, bir aralık koca Halife yüksek sesle "İşte o Ahneftir!" demiş ve O'na "Doğu halkının efendisi" ünvanını vererek bu başarılarına karşı duyduğu memnuniyeti izhar etmekten kendini alamamıştır⁵¹. Taberînin rivayetlerinden anlaşıldığına göre, ne var ki Halife Ömer'in bu neşeli durumu pek fazla devam etmemiş ve geçici olan bu hisler yerine aklı selime terkedince, Hz. Ömer'in doğudaki gelişmelerden memnun olmak şöyle dursun, bilakis derin bir endişe ve üzüntü duyduğu görülmüştür. Hatta O,

"Keşke Horasan'a doğru bir ordu göndermeseydim. Keşke bizimle Horasan toprakları arasında ateşten bir deniz olsaydı"⁵² diyerek bu üzüntüsünü açıkça beyan etmiştir.

Hz. Ömer butür yakınmalarla da iktifa etmemiş ve muhtemelen Medine ileri gelenleri ehli şura özellikle Hz. Ali ile ciddi bir durum muhakemesi yaptıktan sonra derhal bir emirname yazarak Ahnef'in daha ileri yani Türklerle meskun bölgelere doğru hareketini yasaklamış ve şöyle demiştir:

"Sakın Ceyhun Nehrinin öte tarafına tecavüz etmeyiniz. Nehrin beri tarafında kalınız. Horasan'a hangi şartlar altında girdiğinizi çok iyi biliyorsunuz, aynı şartlarla orada kalmaya devam ediniz. Böylece zaferiniz de devam etmiş olur. Hem sakın daha ileri giderek *Nehrin* öte tarafına geçmeyiniz, sonra darma dağın (perişan) olursunuz"⁵³.

8 - Halife Ömer'in Türkler Hakkındaki Görüşü

Şimdi aklımıza şöyle bir fikir gelmektedir. O da, söz konusu metubun yalnız o sıradaki askeri durum ve şartların icabı olarak yazılmış olabileceği hususudur. Yukardan buraya kadar yaptığımız açıklamalar ve hadislerin

⁵⁰ Kitapçı, Z.a.g.mk. Tarih Dergisi, s. 869.

⁵¹ et - Taberî, IV, s. 168. وهو سيدا أهل المشرق المسمر بغير اسمه

⁵² et - Taberî, IV, s. 168.

⁵³ et - Taberî, IV, s. 168. اما بعد فلا تجوزن النهر واقصر على مادونه

işği altında bizim böyle bir görüşe katılmamıza imkân yoktur. Halife Ömer'in bu mektubunda ki endişesinin asıl kaynağını Hz. Peygamberin (kesin bir zaruret olmadıkça) Türklerle savaş yapmaktan kaçınılması yolundaki öğütleri oluşturmaktadır. Ayrıca Ömer, Türklerin Arap yarımadasına kadar uzanan üç büyük sefer yapacakları yolundaki hadisleri de pekala biliyordu. Taberi'nin konuyu bütün yönleri ile aydınlatacak rivayeteri vardır. Şöyle ki: Ahnef b. Kays, Ömer'e Horasan'ın fethini yazdığında Ömer daha sonraları.

“—Keşke, oralara kadar bir ordu göndermemiş olsaydım. Ceyhun Nehri ile bizim aramızda ateşter: bir deniz olmasını ne kadar isterdim! diye hayıflanmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Ali:

—*Niçin Ey Müminlerin Emri? diye sordu. O zaman Hz. Ömer dedi ki:*

—*Çünkü orasını ahalisi (Türkler) oradan (çıkacak) ve üç defa dağılarak (dünyayı istila edeceklerdir) Üçüncüsü, onların sonu olacak (ve kökleri kuruyacaktır). Bu (belâ ve musibetin) müslümanların üzerine gelmesinden ziyade, Horasan ehlinin üzerine gelmesi benim için daha evladır. (Yani Türklerin bu ilk hücumlarına Müslümanların maruz kalmalarından ziyade yerli halkın karşı koyması bizim için daha evladır).” (Bkz. Taberi, IV, 167).*

Ne garibdir ki, Halifenin bu ifadeleri bize yukarda metnini kaydettiğimiz ve Türklerin Arabistan'ı istilaları ile ilgili hadisleri hatırlatmaktadır. İfadeler, hadislerin muhtevaları ile şaşılacak kadar bir uyum ve benzerlik içinde olduğu gibi, onları gelişen olaylar açısından da en iyi bir şekilde yorumlamaktadır. Mamafih, durum ve şartlar, (askeri ikmal ve mesafe faktörü koca Halifenin bu endişelerini daha da kuvvetlendiren ve onu haklı gösteren sebebler arasındadır.

Gerçekte Hz. Ömer, başta Ebu Hüreyre ve Muaviye olmak üzere Türklerin özelliklerini çok iyi bilen birkaç sahabeden biridir. Türklerle karşı takib edilecek politikanın esaslarını da bizzat bu politikanın vazı olan Hz. Peygamberden telakkî etmiştir. Halife Ömer'in, Buhari'nin Türkler hakkında ve bizim metinlerini kaydettiğimiz hadislerini kendine has biçimde yorumlayan başka görüşleri de vardır. Nitekim bunlardan birinde:

“Yüzleri deriden kalkanlar gibi yuvarlak ve geniş, gözleri sanki katır boncuğu gibi (ürkütücü) olan kavimlerden çekiniz. Onlar size ilişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz”⁵⁴ demiştir.

⁵⁴ Nuaym b. Hammad, Fiten, V. 122 b.

«خَدِرُوا قَوْمًا وَجُوهَهُمْ كَالدَّرَقِ وَأَعْيُنُهُمْ كَالْوَدَعِ وَزَكَوَهُمْ كَمَا زَكَوَهُمْ»

Halife Ömer'in, Türklerin umumî karakterleri hakkındaki ilginç görüşleri bunlardan ibaret değildir. O'nun daha başka tesbitleri de vardır. O'na göre Türkler çok çetin bir düşmandır. Ganimet gibi bayağı şeyler için onlarla harbe tutuşmak pek akıl kârı değildir. Arab edibi Cahızın rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir;

“Türkler ne yaman bir düşmandır. Onların (düşmanlarına) verecekleri (ganimet) çok az, alacakları ise pek çoktur⁵⁵.”

Bu bakımdan, yukarda Taberi'den metnini sunduğumuz Halife Ömer'in söz konusu mektubu bize göre, Hz. Peygamberin “Sakın Türklere dokunmayınız” hadisinin Hz. Ömer tarafından bir bakıma en güzel şekilde yapılmış yorum ve uygulamasından başka bir şey değildir. O da böylece bir başka şekilde Türk yurtlarına tecavüz edilmemesini ve Türklere dokunulmamasını emretmiş oluyordu.

Bundan sonra cereyan eden olaylar, Hz. Ömer'in bu tutumunu ne dereceye kadar doğrulamıştır? Cevap verilmesi icab eden bir soru olsa gerektir. Şunu hemen ifade edelim ki daha sonra cereyan eden bir kısım olaylar, Halife Ömer'in Türk yurtlarına tecavüzü durdurmakla ne kadar uzak görüşlü ve hele Ahnef, b. Kays'ın dikkatini çekmekte ne kadar isabetli ve haklı bir karar vermiş olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Şöyle ki:

Türk Hakanı, Türk kapılarını döğmeye başlayan bu Arap tehlikesine karşı koymak için derhal harekete geçmiş Fergane Türkleri ve Sağdluların'da katıldığı ordusunun başında ilerleyerek İran topraklarına girmiş ve Belh'e doğru yaklaşmaya başlamıştır. Bu haber Kûfeli askerler arasında büyük bir panik uyandırmış ve onlar derhal şehri terkederek asıl süratle ilerleyerek Merv önlerinde görünmesi, başta Ahnef olmak üzere karargâhları olan Merv'e çekilmişlerdir. Türk hakanının şaşılacak bir bütün Arapları büyük bir şaşkınlık ve telâş içinde bırakmıştır. Ahnef b. Kays, stratejik mevki bakımından çok daha üstün olduğu halde O, Türklerle hiçbir zaman harbe girişmeyi göze alamamış ve üstelik Türklerle harbetmek niyetinde olmadığını adamları vasıtasıyla defalarca duyurmak istemiştir.

⁵⁵ el - Cahız, a.g.e, I. s. 58. «عدو شديد قليل دسله كثير جله» Cahız, Halife Ömer'in Türkler hakkındaki bu veciz ifadesi ile ilgili olarak şu rivayeti nakletmektedir. Ömer, Ebü Zübeyd et - Tâi'yi arslanları tasvir etmekten yasaklamıştı. Zira, onun bu tasviri insan kalbinin türeyişini ve heyecanını artırdığı gibi cesur kimselerin cesaretini kırarak onları daha korkak ve pısrık bir hale getirmektedir. Halbuki Ömer böyle demekle bizzat kendisi Türkleri, Ebu Zübeyd'ten daha etkin daha dehşetli bir şekilde tasvir etmiştir”.

Ahnef, bu çok sıkışık durumdan ancak Türk Hakanının hiç de beklenmedik bir anda kararını değiştirmesi ve harb sahasını terketmesi ile kurtulabilmişti. Çünkü Ona, Çinlilerin bundan yararlanarak Türk yurtlarını istilâ etme hazırlıklarına başladıkları yolunda haberler gelmeye başlamıştı. Zira Çinliler Türklere göre Araplardan çok daha tehlikeli idi⁵⁶.

9 - Emeviler Devrinden Bu Uygulama İle İlgili Örnekler:

Muaviye'nin bir mektubu

Hulefai Raşdin'den sonra iktidara Emeviler hâkim olmuşlardır. (661 - 749) Bu devirde cereyan eden bazı tarihi olaylar, Türklere dokunulmaması prensibine, bir başka ifade ile Türklere karşı tesbit edilen bu peygamber politikasına daha ilk hicret asrından itibaren bir dereceye kadar uyulmak istenildiğini ortaya koymaktadır. Bunun en ilginç örneğini Emeviler devletinin kurucularından Muaviye b. Ebi Süfyan vermiştir. Hz. Peygamberin sekreterlerinden ve Peygamber okulunun büyük talebelerinden olan *Muaviye'nin Türklere ilgili meselelerde yetişebildiği kadar tenni ile hareket edilmesini ve onların fazla kışkırtılmamalarını istediği anlaşılmaktadır.*

Muaviye Türklere ilgili bu uygulamayı pekiştirmek için Ermeniye vilayetine bir mektub yazmış ve bir de hadis nakl etmiştir. Onun konumuz açısından son derece önemli olan bu mektubunu bizzat kendisinden telakki etmiş olan İbn Zilkala gelişen olayları ve dolayısıyla “*Muaviye hadisini*” şu şekilde anlatmaktadır:

“Bir gün Muaviye'nin yanında idim. Ermeniye vilayetinin valisinden kendisine posta geldi. Muaviye valinin yazmış olduğu mektubu okudu. Hiddetlenmekten kendini alamadı. Sonra kâtiblerinden birini çağırdı. Ona valinin yazısına şöyle cevap yaz dedi;

— İdaredeki araziye Türklerin akın ve yağma ettiklerinden bunun üzerine onların arkalarına takib kuvvetleri sevkettiğinden ve bu takibcileri yağma edilen şeyleri onların elinden geri almış olduklarından bahsedip duruyorsun. Anan sana matem tutsun! Sakın bir daha böyle bir harekette bulunma. Türkleri kışkırtma ve onlardan sakın bir şeyler almaya çalışma. Çünkü ben Rasulullah'dan işittim, buyurdular ki; “*Türkler yavaş otu biten yerlere, yani Arabistan'ın aşağı kesimlerine kadar ilerleyeceklerdir*”. Bu mektubun, Türklerin resmî yazışmalara konu olduğu ve hemen ilk hicret asrının başlangıcından itibaren devlet muhaberatına geçtiğini göstermesi bakımından ayrıca bir kıymet ve önemi vardır.

⁵⁶ Kitapçı, Z. a.g.mk. Tarih Dergisi, XXXII. s. 903.

10 - Abbasiler Devrinde Uygulama İle İlgili Örnekler:

Emevilerden sonra iktidara kanlı bir şekilde Abbasiler hâkim olmuşlardır. (749 - 1247) Türklerle dokunmayınız! hadisinin bu devirde de ilginç uygulamalarına şahid olmaktayız. Bunlar arasında Hamza b. Adrak'ta vardır. Haru er - Reşid devrinde (786 - 808) isyan edib daha sonra Sicistan ve Horasanı ele geçiren Hamza'nın Türklerle bir hayli maceraları olmuştur.

Bir defasında nereden çıktıkları belli olmayan bir bölük Türk süvarileri Horasan havalisinde baskınlarda bulunmuşlar ve birçok yerlerde yağmaya başlamışlardı. Halbuki Hamza'nın maiyyetinde bu akıncı Türkleri takip edecek ve onları kolayca çevirip yakalayacak yeteri kadar kalabalık asker de vardı. Arkadaşları zaten Türk akıncılarını çevirmişlerdi. Fakat Hamza b. Adrak bütün bunlara rağmen bir karşı hareketten çekinmiş ve arkadaşlarına hitaben:

“Onlar size dokunmadıkça onlara yol verin, ve taarruz etmeyiniz. Zîra Türkler hakkında (*Onlar size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız, onlarla dost geçininiz*) buyurulmuştur, demiştir”. Türkler de böylece savuşup gitmişlerdir⁵⁷.

Bu ve buna benzer daha bir kısım olaylardan Hz. Peygamberin Türkler hakkındaki hadislerinin hafızalarda bütün canlılığı ile saklandığı, daha heyecanını kaybetmediği, ancak yeri ve sırası geldiği zaman bir uyarı niteliğinde hatırlatıldığı görülmektedir. Uygulamada bunun daha başka tipik örneklerini bulmamız da mümkündür.

Cahız'ın Görüşleri

Abbasi halifelerinden özellikle Mutasım devri (841 - 861) Türkler için izzet ve ikbal kapılarının açıldığı devirlerdir. Zîra bu devirde yavaş yavaş çözülmeye başlayan Arap orduları deforme olmuş, İran birlikleri ise Halifelerin itimadını çoktan kaybetmişlerdi. İmparatorluğun sınırlarını korumak ve merkezi otoriteyi temin etmek için yeni muharip unsurlara ve zinde güçlere ihtiyaç vardı. Bu da o devirlerde kahramanlık ve şecaatları ile Hilâfet ülkelerinde haklı bir şöhrete sahip olan Türklerin orduya alınmaları ile mümkün olabilirdi. Zaten ana tarafından özbeöz Türk⁵⁸ ve bedini yapısı

⁵⁷ el - Cahız, a.g.e. I. s. 58.

⁵⁸ Kitapçı, Z. Ummahatü'l-Hulefâ min Cevari'l-Etrak, Macallah Mecmaulluğati'l-Arabiyye, Şam, Temmuz, 1972 C. 74. Sy. 3. sf. 623 vd.

itibarı ile tamamen Türk hakanlarına benzeyen Mutasım⁵⁹, bu gerçeği görmekte gecikmemiş ve dayı zadelerine haberler göndererek onları Bağdat'a çağırılmış ve Türk büyüklerine her türlü izzet ve ikramda bulunmaktan bir an dahi geri kalmamıştır.

İşte Türklerden müteşekkil ordu birlikleri bu sayede kurulmuş ve Hilâfet ordusu büyük ölçüde Türkleştirilmiştir. Mutasım bunlarla da yetinmemiştir. O Türk askerlerinin kanlarının bozulmamasını istemiş ve bunun için de Orta - Asya Türk bölgelerinden özel Türk cariyeler getirerek bu Türklerle evlendirmiş ve onların isimleri divena kaydedilerek ayrı ayrı maaşlar bağlatmıştır. Hatta Mutasım daha da ileri giderek Türk asker ailelerinin birbirlerinden ayrılma ve boşanmalarını bile yasaklamıştır⁶⁰.

Mutasım'ın Türklere karşı gösterdiği bu aşırı ilgiyi bir türlü çekemeyen Araplar ve İranlılar, Başta Mutasım olmak üzere değerli Türk komutanları ve devlet adamları aleyhine büyük bir kampanya başlatmışlardır. Bunlar arasında o devrin büyük şairi Dibal-al-Huzâi de vardır. Alavî şair Mutasım'a olan kin ve gayzını şu şekilde ifade etmiştir;

«لَقَدْ ضَاعَ أَمْرُ النَّاسِ إِذْ سَاسَ مُلْكُهُمْ - وَصِيفُ وَأَشْنَسُ وَقَدْ عَظَمَ الْكُرْبُ
وَهَمَّكَ تُرْكِيُّ عَلَيْهِ مُهَانَةٌ - فَأَنْتَ لَهُ أُمَّ وَأَنْتَ لَهُ أَبٌ»

“Halkın işleri Vasif ve Eşnas* tarafından yürütüldüğü için (her şey) yüz üstü kaldı. Üstelik belâ ve musibetlerde çoğaldı”.

(Artık) sen o hakir Türklerden başka hiç kimseyi düşünmez oldun. Sen onların sanki hem anası hem de babası (mı)sın”⁶¹.

Havanın gittikçe elektiriklendiğini ve bu yüksek seviyeli Arap komutanlarının Mutasım'ı devirmek için büyük komplolar hazırladıklarını

⁵⁹ Arapça olarak yayınlanan bu araştırmamızda Abbasi saraylarındaki cariyeler ve anaları yönünden Türk olan halifeler üzerinde durulmuş ve Türk cariyeleri hakkında yeteri kadar bilgi verilmiş ve anatarafından Türk olan halifelerin de bir listesi yapılmıştır. (bkz. a.g.mk.s. 624 vd.)

⁶⁰ el - Mesûdi, Mürûc, Bulak, 1383 h. II. s. 272. Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Kitapçı, Z.et- Türk, Beyrut, 1972, s. 122 - 138.

* Şiirde geçen Vasif ve Eşnas Mutasım devrinin Türk asıllı büyük komutanlarındandır. Birçok zaferler kazanmışlar ve Mutasım'ın adını yüceltmişlerdir. Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Kitapçı, Z. a.g.e. s. 140, 147, 160.

⁶¹ Divan Di'bal el - Huzâi, Dımişk s. 234.

gören devrin gerçekten kudretli ve şöhretli yazarı Cahız, bütün var gücü ile orta yeri yatıştırmaya ve kuvvetli kalemıyla gerginleşen havayı yumuşatmaya çalışmıştır. Türklerin üstünlükleri hakkında derhal bir kitap yazan Büyük Arab edibi ve Türk hayranı Cahız, ortalığı karıştırmak isteyenlere karşı Türkleri şu ateşli üslubu ile müdafaa etmiştir;

“Hadiste Türkler size dokunmadıkça siz de Türklere dokunmayınız!” denilmiştir. Haddi zatında bu hadis Hz. Peygamberin bütün Araplara bir nevi vasiyeti mahiyetindedir. Aklı selim için yol bizim Türklerle mütareke içinde yaşamamızdır. Bir millet ki Zülkarneyn bile bütün yeryüzüne bir kasırğa gibi harb ve kılınçla hâkim olduktan sonra, onlarla harbetmekten çekinmiş ve
 “—Onları bırakın, onlara Türk deyiniz!” demiş ve onlara hiç dokunmamıştır. Şimdi siz, böyle bir milleti ne zannediyorsunuz? Onlarla başa çıkmak pekde kolay olmasa gerekir”⁶².

SONUÇ

Temel kaynaklara dayanarak ilk defa yaptığımız, Türklerle ilgili hadisler ve onların uygulamadaki yerini gösteren araştırmamız burada sona ermektedir. Bütün bunlar Hz. Peygamber devri de dahil İslâmiyetin ilk devirlerinden başlayarak Abbasîlerin sonralarına kadar bu hadislerin Arab intellektüel çevrelerinde sıcak bir ilgi, ve Türklere karşı tesbit edilen bu politikanın belli ölçüde destekleyenlerin bulunduğunu göstermektedir. Bu ise Türk tarihi ve toplumu açısından gerçekten de tesbit edilmesi gereken bir durumdur. Önümüzdeki araştırmalarda bu önemli gelişmelerin diğer ilginç yönleri üzerinde durulacaktır.

⁶² el - Cahız, a.g.e. I. s. 76.

